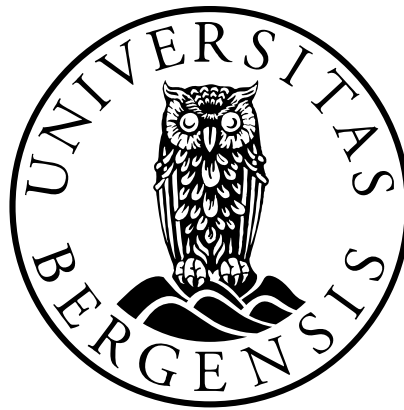

Begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker

Kandidatnummer: 98

Antall ord: 12972

JUS399 Masteroppgave

Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

01.06.2017

Forord

Motivasjonen for å skrive denne masteroppgaven er å kunne belyse hva som er begrunnelsen for at utilregnelige mennesker ikke straffes etter straffeloven § 20. Dette temaet synes jeg er både viktig og spennende fordi det sier mye om grunnlaget for den strafferetten som gjelder i dag, og temaet fortjener oppmerksomheten det gis i denne masteroppgaven.

Jeg vil takke alle som har hjulpet meg i arbeidet med denne masteroppgaven. Først vil jeg takke veileder, dekan og professor Asbjørn Strandbakken ved Det juridiske fakultet. Så vil jeg takke min familie. Særlig vil jeg takke Margareth for uvurderlig hjelp. Hun har vært en god samtalepartner om tema for masteroppgaven. Othilde og Marita fortjener takk for god hjelp som korrekturlesere. Jeg vil også takke Torkil for at han har støttet meg gjennom arbeidet. Til slutt vil jeg takke min venn og medstudent Karoline for hjelp som korrekturleser og for alle gode samtaler gjennom semesteret.

Innholdsfortegnelse

Forord	1
Innholdsfortegnelse	2
1.0 Innledning	5
1.1 Tema og problemstilling	5
1.2 Formål og aktualitet	6
1.3 Metodiske betraktninger og avgrensninger	7
1.4 Disposisjon	8
Del I 2.0 Om tilregnelighet og utilregnelighet	9
2.1 Innledning	9
2.2 Hovedregelen om tilregnelighet	9
2.3 Straffelovens vilkår for utilregnelighet	10
2.3.1 Vilkåret «under 15 år»	11
2.3.2 Vilkåret «psykotisk»	11
2.3.3 Vilkåret «psykisk utviklingshemmet i høy grad»	12
2.3.4 Vilkåret «sterk bevissthetsforstyrrelse»	13
2.4 Oppsummering og fremdrift	13
3.0 Om begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige	14
3.1 Innledning	14
3.2 Straffens begrunnelse	14
3.2.1 Straffens allmennpreventive virkning	15
3.2.2 Straffens individualpreventive virkning	15
3.2.3 Straffens virkning av gjengjeldelse	16
3.3 Begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige	17
3.3.1 Argumentet om skyld	17
3.3.2 Argumentet om barmhjertighet	19
3.3.3 Argumentet om kriminalitetsforebyggelse	20
3.4 Oppsummering og fremdrift	21
4.0 Rettshistorisk og rettspsykiatrisk opphav til begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige	22
4.1 Innledning	22
4.2 Begrunnelsens rettshistoriske opphav	22

4.2.1	Fra oldtiden til kriminalloven.....	22
4.2.2	Fra kriminalloven, via straffeloven 1902 til straffeloven 2005.....	23
4.3	Begrunnelsens rettspsykiatriske opphav	25
4.4	Oppsummering og fremdrift.....	27
Del II	5.0 Rettspolitisk diskusjon av begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige	29
5.1	Innledning.....	29
5.2	Fungerer begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker tilstrekkelig godt? ..	29
5.2.1	Argumentet om skyld	29
5.2.2	Argumentet om barmhjertighet	33
5.2.3	Argumentet om kriminalitetsforebyggelse.....	35
5.3	Hvordan kan begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker komme til nytte for allmennheten?	36
5.3.1	Argumentet om skyld.....	36
5.3.2	Argumentet om barmhjertighet og om kriminalitetsforebyggelse	39
6.0	Avslutning	40
6.1	Oppsummering	40
6.2	Konklusjon	41
7.0	Kilde-og litteraturliste	42
7.1	Lover	42
7.1.1	Norske lover	42
7.1.2	Endringslover	42
7.1.3	Svenske lover	42
7.1.4	Danske lover.....	43
7.2	Forarbeider	43
7.3	Rettspraksis	43
7.3.1	Høyesterettspraksis.....	43
7.3.2	Underrettspraksis.....	44
7.4	Juridisk litteratur.....	44
7.4.1	Bøker	44
7.4.2	Artikler	44
7.4.3	Artikkelsamlinger.....	45
7.5	Rettspsykiatrisk litteratur	46
7.5.1	Bøker	46

7.5.2 Artikler	46
7.5.3 Artikkelsamlinger	46
7.6 Rettshistorisk litteratur	46
7.6.1 Bøker	46
7.7 Annen litteratur	47
7.7.1 Bøker	47
7.8 Internettreferanser	47
7.8.1 Internettutgaven av Store Norske Leksikon	47
8.0 Vedlegg	48
8.1 Forkortelser av fotnoter	48

1.0 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

I Norge er hovedregelen at en gjerningsperson må være «tilregnelig» på handlingstidspunktet for å kunne straffes jf. straffeloven § 20 første ledd første setning.¹ Kravet om tilregnelighet er ett av fire grunnleggende vilkår som må være oppfylt for at en person kan ilegges straff. De andre vilkårene er at handlingen må bryte loven, at gjerningspersonen har utvist skyld etter straffeloven § 21 jf. § 22 og at det ikke foreligger en unnskyldningsgrunn, for eksempel nødrett eller nødverge etter straffeloven §§ 17-18.²

En gjerningsperson kan ikke straffes dersom vedkommende er strafferettslig utilregnelig på handlingstidspunktet. Det er straffeloven § 20 første ledd andre setning bokstav a-d som regulerer dette. Strafferettslig utilregnelighet omfatter personer som på handlingstidspunktet er under kriminell lavalder, er psykotisk, psykisk utviklingshemmet i høy grad eller har en sterk bevissthetsforstyrrelse.³ En gjerningsperson som blir kjent utilregnelig kan ikke ilegges straff etter straffeloven § 29. Andre særreaksjoner kan imidlertid ilegges etter straffeloven § 30.

Selv om utilregnelighet er et tema av stor interesse både i strafferetten og i samfunnet generelt,⁴ er ikke fokus i denne masteroppgaven på utilregnelighetsbestemmelsen i straffeloven § 20 alene. Masteroppgaven fokuserer på hvorfor utilregnelige mennesker ikke straffes og problemstillingen er:

Hva er begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker?

Begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige er ideologisk og kulturelt bestemt og varierer dermed mellom land. Norsk strafferett bygger på skyldprinsippet og innebærer at det bare er den som kunne og burde handlet annerledes som kan klandres og derfor holdes strafferettslig ansvarlig. I norsk rett har det lenge vært bred enighet om at utilregnelighet fritar for straff. Det er imidlertid ikke en selvfølge i andre sammenlignbare land at utilregnelighet medfører at gjerningspersonen ikke kan ilegges straff. I Sverige kan for eksempel utilregnelige straffes, da

¹ Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff.

² Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 194.

³ Se straffeloven 2005 § 20 første ledd andre setning bokstav a-d.

⁴ Se for eksempel 22. juli-saken, Oslo tingretts dom 24.08.2012, RG 2012 s. 1153.

tilregnelighet ikke er et grunnleggende vilkår for straff.⁵ Det innebærer at svensk strafferett bygger på en behovsorientert modell som kobler straff til fremtidige gevinster, mål eller behov og at straff skal påvirke gjerningspersoner til ikke å begå nye straffbare handlinger i fremtiden. Begrunnelsen for at utilregnelige mennesker straffes er da det faktum at vedkommende gjerningsperson har begått en straffbar handling. Dansk strafferett⁶ er imidlertid lik norsk strafferett og unntar utilregnelige fra straff.⁷

1.2 Formål og aktualitet

Formålet med denne masteroppgaven er å skape utvidet kunnskap om begrunnelsen for at utilregnelige mennesker ikke straffes ved å avklare og diskutere begrunnelsen.

Begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige er et aktuelt tema. Aktualiteten er for det første knyttet til at rettsreglers begrunnelse er viktig for forståelsen av reglene. Økt kunnskap om hvorfor utilregnelige ikke straffes etter straffeloven § 20, vil kunne forbedre juristers anvendelse av bestemmelsen i praksis.

Aktualiteten er for det andre knyttet til at økt fokus på begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige, vil kunne bidra til å bedre allmennhetens forståelse av hva det innebærer å være utilregnelig. Begrunnelsen har ikke hatt en særlig fremtredende plass der. I kjølvannet av rettssaken mot Anders Behring Breivik etter terrorhandlingene på Utøya og i regjeringsskvartalet 22. juli 2011, ble det imidlertid nedsatt et utvalg som skulle se nærmere på utilregnelighetsreglene.⁸ Disse reglene har ikke gjennomgått større rettslige endringer siden 1929.⁹

⁵ Se Brottbalken 29 kap. 3 § og 30 kap. 6 §.

⁶ Se Borgerlig straffelov: Nr. 126 af 15. april 1930 § 16.

⁷ Linda Gröning, «Er de norske utilregnelighetsreglene i strid med rettsfølelsen?» i *Rettsfølelsen i strafferettssystemet – perspektiver fra teori og praksis*, Oslo 2016 s. 137-165 (s. 157). Linda Gröning, Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff: En systematisk fremstilling av norsk strafferett*, Bergen 2016 s. 9. Linda Gröning, «Tilregnelighet og utilregnelighet: Begreper og regler», vedlegg 1 i NOU 2014: 10, 2014 s. 404-428 (s. 404 og s. 423-424).

⁸ Se NOU 2014: 10 Skyldevne, sakyndighet og samfunnsvern.

⁹ Lov 22. februar 1929 nr. 5., lov om forandringer i den almindelige borgerlige straffelov av 22. mai 1902. Se også NOU 1974: 17 Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner, NOU 1983: 57 Straffelovgivningen under omforming. Straffelovkommisjonens delutredning I, NOU 1990: 5 Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner. Straffelovkommisjonens delutredning IV, NOU 2002: 4 Ny straffelov. Straffelovkommisjonens delutredning VII og NOU 2014: 10.

1.3 Metodiske betraktninger og avgrensninger

Rettskildebildet i masteroppgaven er i utgangspunktet noe snevert fordi begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige er tidligere lite behandlet i rettskilder.¹⁰ Begrunnelsen er likevel drøftet tilstrekkelig i flere sentrale rettskilder til å sammenlagt utgjøre en fyllestgjørende behandling av masteroppgavens problemstilling.¹¹ Masteroppgavens problemstilling belyses først rettsdogmatisk. Her avklares hovedregelen om tilregnelighet og unntaket for utilregnelighet i straffeloven § 20, samt begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige personer. Problemstillingen belyses deretter rettshistorisk og fokuserer på nyere rettshistorie, fra Kriminalloven av 1842.¹² Dette gjøres for å vise hvor begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker kommer fra. Rettspsykiatri inngår som en viktig del av den rettshistoriske redegjørelsen da det rettshistoriske opphavet til begrunnelsen er knyttet til rettspsykiatriens inntog i strafferetten. Dermed belyses også at problemstillingen er knyttet til det medisinske fagområdet. Det rettshistoriske og rettspsykiatriske opphavet til begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige behandles i et eget kapittel for å plassere masteroppgavens tema i et større perspektiv.

Masteroppgavens problemstilling diskuteres rettspolitisk. En slik diskusjon innebærer å finne foretrukne rettslige løsninger basert på en avveining av rettskildene og kryssende rettslige hensyn.¹³ Diskusjonen av masteroppgavens problemstilling fokuserer på to rettspolitiske spørsmål. Det første spørsmålet er om begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige fungerer tilstrekkelig godt. Det andre spørsmålet er hvordan begrunnelsen for å ikke straffe utilregnelige mennesker kan komme til nytte for allmennheten. For å aktualisere problemstillingen, blir Halloween-dommen brukt som eksempel.¹⁴ Halloween-dommen omhandler et drap og et drapsforsøk begått av en psykotisk gjerningsperson natt til 30.

¹⁰ Se Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 216, NOU 2014: 10 s. 85-86 og Johs. Andenæs, *Alminnelig strafferett*, 6. utgave, Oslo 2016 s. 291-293, Ståle Eskeland, *Strafferett*, 5. utgave, Oslo 2017 s. 340-341 og Grønning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 485-486.

¹¹ Se fotnote 10 og blant annet Grønning (2014) s. 404-428, Grønning (2016) s. 137-165, Jon Geir Høyersten, «Rettspsykiatrisk virksomhet – noen etiske momenter», *Lov og Rett*, 2008 s. 3-19, Arne Thorvik, «Frihet som medisinsk problem – rettspsykiatri i filosofisk lys», *Tidsskrift for Den norske legeforsking*, 2000 s. 2154-2158, Randi Rosenqvist, «Er det utilregnelighetsregelen det er noe galt ved?», *Nytt Norsk Tidsskrift*, 2012 s. 349-360, Gert Johan Kjelby, «En rettspolitisk vurdering av straffansvaret for alvorlig sinnslidende i norsk rett», *Tidsskrift for strafferett*, 2014 s. 262-282 (s. 266), Bernt Gran, *Hundreår med hodebry: Utilregnelighetens historie*, Oslo 2014 og Svein Atle Skålevåg, *Utilregnelighet: En historie om rett og medisin*, Oslo 2016.

¹² Lov angaaende Forbrydelser af 20de august 1842.

¹³ Kjelby (2014) s. 262-282 (s. 266).

¹⁴ Oslo tingretts dom 30.08.2013, TOSLO-2013-61523-1.

oktober 2011. Saken illustrerer hvorfor begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige er relevant.

Utilregnelighet og begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige er et stort tema og masteroppgaven må derfor avgrenses. En avgrensning i oppgavens rettsdogmatiske del er ikke å behandle straffelovens § 20 andre ledd om unntaket for rusutløst bevissthetsforstyrrelse. Unntaket er ikke direkte relevant for utilregnelighetens begrunnelse fordi det regulerer et unntak fra hvem som regnes som utilregnelig etter straffeloven § 20 bokstav a-d. Masteroppgaven avgrenses også rettshistorisk ved at den legger mest vekt på nyere rettshistorie, fra Kriminalloven fra 1842. Dette er Norges første straffelov med generelle bestemmelser om utilregnelighet, og derfor er denne delen av rettshistorien mest relevant.¹⁵ Eldre rettshistorie blir derfor kun kort omtalt.

1.4 Disposisjon

Masteroppgaven består av to deler. Første del er inndelt i tre kapitler. Kapittel 2 består av en rettsdogmatisk avklaring av hva tilregnelighet og utilregnelighet er. Kapittel 3 tar så for seg en rettsdogmatisk beskrivelse av begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker, mens kapittel 4 undersøker rettshistorien. Masteroppgavens andre del består av to kapitler. Kapittel 5 inneholder en rettspolitisk diskusjon knyttet til om begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige fungerer tilstrekkelig godt, og hvordan denne begrunnelsen kan komme til nytte for allmennheten. Kapittel 6 avslutter oppgaven med en oppsummering av hovedtrekkene i masteroppgaven og en konklusjon på masteroppgavens problemstilling.

I fortsettelsen skal hovedregelen om tilregnelighet og unntaket for utilregnelighet etter straffeloven § 20 nærmere redegjøres for.

¹⁵ Skålevåg (2016) s. 34 og s. 60.

Del I

2.0 Om tilregnelighet og utilregnelighet

2.1 Innledning

For å skape en bakgrunn for hva som er begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker, skal dette kapittelet belyse det rettslige innholdet i utilregnelighetsbestemmelsen i straffeloven § 20.

2.2 Hovedregelen om tilregnelighet

Det fremgår av hovedregelen om tilregnelighet i straffeloven § 20 første ledd første setning at en lovbrøyer må være «tilregnelig» på «handlingstidspunktet» for å kunne straffes. Ordlyden «tilregnelig» tilsier at gjerningspersonen er utrustet med en evne til å handle strafferettslig ansvarlig. Hva dette konkret innebærer, fremgår imidlertid verken av bestemmelsen eller av straffeloven ellers. Ordlyden må derfor tolkes i kontekst av den øvrige bestemmelsen og loven den er en del av. Strafferetten bygger på et grunnleggende utgangspunkt om at alle mennesker i utgangspunktet er tilregnelige. Mennesket er dermed utrustet med evne til å handle strafferettslig ansvarlig og kan derfor også ilegges strafferettslige sanksjoner som reaksjon på overtredelse av straffeloven jf. straffeloven § 29.

Forarbeidene til straffeloven § 20 første ledd første setning utdyper at det å være «tilregnelig» innebærer at gjerningspersonen har «... et minstemål av modenhet, sjelelig sunnhet og bevissthet».¹⁶ Det innebærer at en tilregnelig gjerningsperson har en «... reell evne til å velge mellom det som er rett og galt...».¹⁷

Juridisk litteratur klarlegger tolkningen av det rettslige innholdet i hovedregelen om tilregnelighet i straffeloven § 20 første ledd første setning ytterligere. Her fremgår det at vilkåret refererer til en persons strafferettslige skyld evne eller strafferettslig ansvarskapasitet.¹⁸ Det vil si en persons mentale evne til å forstå og kontrollere egne handlinger, som er en forutsetning for å kunne ta et rasjonelt valg om å begå en straffbar

¹⁶ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 216.

¹⁷ NOU 2014: 10 s. 86.

¹⁸ Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 484. Gröning (2014) s. 404–428 (s. 404). Eskeland (2017) s. 340.

handling eller ikke.¹⁹ Dermed tydeliggjøres at hovedregelen om tilregnelighet i straffeloven § 20 første ledd første setning er knyttet til menneskets mentale evner til å forstå, vurdere og velge strafferettslig ansvarlige handlinger.

Juridisk litteratur presiserer videre at menneskets mentale evner er knyttet til to forutsetninger. Den første forutsetningen handler om evnen til korrekt oppfatning av virkeligheten. Det betyr at mennesket ser, hører og kjenner verden gjennom sansene på samme måte som mennesker flest. Den andre forutsetningen handler om evnen til å forstå virkeligheten ved hjelp av at menneskets kognitive evne til organisering, identifisering og tolking av informasjon fra sansene fungerer, samt evnen til å artikulere sanseinntrykkene ved hjelp av språk. Mentale evner som innfrir disse to forutsetningene, setter mennesket i stand til å handle strafferettslig ansvarlig. Det vil si innenfor de normer strafferetten setter for handlefrihet.²⁰

2.3 Straffelovens vilkår for utilregnelighet

Straffeloven § 20 første ledd andre setning regulerer unntak fra hovedregelen om tilregnelighet. Av bestemmelsens fire vilkår for utilregnelighet i bokstav a-d følger det at gjerningspersonen ikke er «... «tilregnelig» dersom han «på handlingstidspunktet» er «under 15 år», «psykotisk», «psykisk utviklingshemmet i høy grad» eller har en «sterk bevissthetsforstyrrelse». Bestemmelsen er uttømmende regulert. Vilkåret «på handlingstidspunktet» innebærer at gjerningspersonen må være utilregnelig på tidspunktet for gjennomføring av den straffbare handlingen for å kunne straffes.

Utilregnelighetsbestemmelsen i straffeloven § 20 bygger på det medisinske prinsipp. Det betyr at retten oppnevner sakkyndige som bruker medisinske kriterier til å vurdere og avgjøre om en gjerningsperson omfattes av et av vilkårene for utilregnelighet jf. straffeloven § 20 bokstav b-d.²¹ Det er tilstrekkelig at visse medisinske kriterier er innfridd for at utilregnelighet kan konstateres.²² Dermed trenger det ikke påvises en årsakssammenheng mellom den straffbare handlingen og gjerningspersonens psykiske tilstand for at gjerningspersonen skal

¹⁹ Johs. Andenæs «Grunnlaget for utilregnelighetsreglene», vedlegg 1 i NOU 1974: 17, 1971 s. 161-170 (s. 162).

²⁰ Gröning (2014) s. 404-428 (s. 409-411).

²¹ Straffeloven § 20 bokstav a omfattes ikke av det medisinske prinsipp da om gjerningspersonen er under 15 år ikke er en medisinsk vurdering jf. punkt 2.3.1 nedenfor.

²² Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 217. NOU 2014: 10 s. 47.

være utilregnelig.²³ Selv om utilregnelighet medfører at straff ikke kan ilegges, kan andre særreaksjoner, som for eksempel tvungent psykisk helsevern, ilegges jf. straffeloven § 30 bokstav c jf. straffeloven § 62.

I fortsettelsen skal det nærmere rettslige innholdet i vilkårene for utilregnelighet etter straffeloven § 20 første ledd andre setning bokstav a-d klarlegges.

2.3.1 Vilåret «under 15 år»

Ordlyden «under 15 år» innebærer at det er en fastsatt aldersgrense for når straffansvar kan realiseres som reaksjon på barns straffbare handlinger. Ordlyden er klar da aldersgrensen er absolutt. Av forarbeidene fremgår det at en person regnes for å være 15 år ved midnatt dagen før fødselsdagen.²⁴

2.3.2 Vilåret «psykotisk»

Ordlyden «psykotisk» bygger på medisinsk terminologi som forutsetter at gjerningspersonen på handlingstidspunktet er så psykisk syk at det påvirker evnen til realistisk bedømmelse av virkeligheten.

Det rettslige innholdet i vilåret er klarlagt i både forarbeider og Høyesterettspraksis. I forarbeidene defineres vilåret «psykotisk» som at gjerningspersonens evne til forståelse og bedømmelse av virkeligheten er svekket i høy grad. Det innebærer at gjerningspersonen har en fordreid mental oppfatning av virkeligheten. Vilåret henviser til «...de tilstander som psykiatrien til enhver tid regner som psykose». Det vil kunne omfatte sykdommer som eksempelvis schizofreni og manisk depressiv lidelse.²⁵

I Høyesterettspraksis fremgår det enda mer presist at «... det som først og fremst kjennetegner en psykose, er at forholdet til virkeligheten i vesentlig grad er forstyrret. Det vil si at evnen til å reagere adekvat på vanlige inntrykk og påvirkninger mangler. Den psykotiske mister da ofte kontrollen over tanker, følelser og handlinger».²⁶

²³ Se NOU 2014: 10 s. 47 om andre modeller for vurdering av utilregnelighet.

²⁴ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 216.

²⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 217 jf. Ot.prp. nr. 87 (1993–1994) s. 22. Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 423. NOU 2014: 10 s. 97.

²⁶ Rt. 2008 s. 549 (avsnitt 33) jf. Ot.prp. nr. 87 (1993–1994) s. 22. Se også Eskeland (2017) s. 342.

Det rettslige innholdet i vilkåret «psykotisk» i straffeloven § 20 bokstav b er imidlertid ikke helt sammenfallende med innholdet i den medisinske diagnosen. Av både forarbeidene og juridisk litteratur fremgår det at det må innfortolkes et krav om symptomtyngde, samt at gjerningspersonen var i en aktiv psykose på handlingstidspunktet. Vilkaåret «psykotisk» krever dermed at de psykotiske symptomene var av en viss styrke da den straffbare handlingen ble begått, og at psykosen ikke var inaktiv på grunn av medikamentell eller annen behandling. Det er altså ikke tilstrekkelig kun å ha en diagnostisert psykoselidelse for å anses utilregnelig på handlingstidspunktet etter straffeloven § 20 bokstav b.²⁷

2.3.3 Vilkaåret «psykisk utviklingshemmet i høy grad»

Ordlyden «psykisk utviklingshemmet i høy grad» tilsier at bestemmelsen henviser til en medisinsk diagnose med samme navn. Kjernen i ordlyden tilsier at mennesker med psykisk utviklingshemming har mindre eller svekket utviklede mentale evner sammenlignet med mennesker flest.

Det rettslige innholdet i vilkaåret er inngående behandlet i forarbeidene. Av forarbeidene fremgår det at vilkaårets rettslige innhold ikke er sammenfallende med den medisinske diagnosen psykisk utviklingshemming i høy grad. Vilkaåret skiller seg fra den medisinske diagnosen ved at IQ-grensen er ulik. Etter det juridiske vilkaåret regnes en person som «psykisk utviklingshemmet i høy grad» dersom vedkommende har en IQ på rundt 55. Denne grensen er veiledende slik at forhold som for eksempel personlighet og sosiale egenskaper også kan vektlegges.²⁸ Slike forhold trekker opp eller ned i vurderingen av om en person er psykisk utviklingshemmet eller ikke. Det rettslige innholdet i vilkaåret er dermed til en viss grad relativt. Dette er også lagt til grunn i juridisk og rettspsykiatrisk litteratur.²⁹

²⁷ NOU 2014: 10 s. 49 jf. NOU 1990: 5 s. 39 og s. 51. Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 495. Markus Jerkø, «Utilregnelighet på gjengrodde stier – analytiske refleksjoner om formuleringen og praktiseringen av rettens utilregnelighetsvilkår», *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 2016 s. 266-300 (s. 282-284). Johan Boucht, «Om strafferettslig tilregnelighet i norsk rett – med noen synspunkter fra et nordisk perspektiv», *Lov og Rett*, 2012 s. 515-532 (s. 522).

²⁸ NOU 2014: 10 s. 52. Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 218 jf. Ot.prp. nr. 87 (1993–1994) s. 29 og Ot.prp. nr. 46 (2000–2001) s. 30.

²⁹ Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 500-501, Eskeland (2017) s. 342-343 og Pål Grøndahl og Ulf Stridbeck, *Rettspsykiatriske beretninger: Om sakkynndighet og menneskeskjebner*, Oslo 2015 s. 153.

2.3.4 Vilkåret «sterk bevissthetsforstyrrelse»

Ordlyden «sterk bevissthetsforstyrrelse» tilsier at en person befinner seg i en tilstand der evnen til å sanse og ta kontroll over egne handlinger er hemmet i stor grad. Denne ordlydstolkningen støttes av at ordet «sterk» er brukt i vilkåret.

I forarbeidene fremgår det at vilkåret omfatter både fullstendig og relativ bevissthetsforstyrrelse. Fullstendig bevissthetsforstyrrelse innebærer at vedkommende gjerningsperson er bevisstløs og ligger i koma. Evnen til bevegelse og kontroll er følgelig borte. Relativ bevissthetsforstyrrelse innebærer at personen har sterkt nedsatt bevissthet. Vedkommende kan bevege seg litt og er til en viss grad i stand til å reagere på inntrykk, men evnen til å innta, bearbeide og reagere på inntrykk slik at de lagres i hukommelsen er nedsatt. Samme tolkning av vilkåret fremgår også av juridisk og rettspsykiatrisk litteratur.³⁰

2.4 Oppsummering og fremdrift

Det fremgår av ordlydstolkningen, forarbeidene og juridisk litteratur at å være «tilregnelig» etter straffeloven § 20 første ledd første setning er å besitte mentale evner, som er nødvendig for å handle strafferettslig ansvarlig. Alle mennesker besitter i utgangspunktet disse evnene.

Utilregnelighet er knyttet til at slike evner av ulike grunner er satt ut av spill. Generelt betyr det at gjerningspersonen er for ung, har en vesentlig forstyrret virkelighetsoppfatning, ikke har godt nok utviklede mentale evner eller mangler helt eller delvis kontroll over egne handlinger.

Videre skal begrunnelsen for at utilregnelige ikke anses å besitte de nødvendige mentale evner for å handle strafferettslig ansvarlig, nærmere avklares.

³⁰ NOU 2014: 10 s. 51. Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 218 og s. 43. Se også Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 498-499, Eskeland (2017) s. 343-344 og Grøndahl og Stridbeck (2015) s. 114 og s. 116

3.0 Om begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige

3.1 Innledning

Begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker henger sammen med begrunnelsen for å ilegge tilregnelige mennesker straff. Først omtales derfor begrunnelsen for å ilegge straff som reaksjon på straffbare handlinger. Deretter omtales begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige.

3.2 Straffens begrunnelse

Straff defineres som et onde staten påfører en lovovertreder på grunn av tidligere begåtte kriminelle handlinger, i den hensikt at det skal føles som et onde.³¹ Det betyr at ileggelse av straff som reaksjon på en straffbar handling er ment å være en byrde for den som straffes. Derfor krever ileggelse av straff også en legitim begrunnelse.³²

I begrunnelsen for å straffe, står formålet med å ilegge straff sentralt. I norsk rett er straffens formål todelt. Straffens første formål er prevensjon som samfunnsnyttig styringsmiddel. Det betyr at straff skal styre menneskers adferd gjennom å forebygge at uønsket adferd gjentar seg i fremtiden, og å «... forebygge sosial uro i kjølvannet av uønsket adferd som likevel måtte skje».³³ Straffens andre formål er gjengjeldelse. Det innebærer at samfunnet straffer for å reagere på den krenkelsen et lovbrudd representerer. Straffen brukes da som et styringsmiddel til å fremme ønskelig adferd i samfunnet i framtiden. På denne måten forebygges sosial uro.³⁴

Formålet med å straffe er altså ikke gjengjeldelse i betydningen hevn. Dette er uttrykkelig avvist i forarbeidene.³⁵ Formålet med å straffe og straffens begrunnelse, handler derimot om straffens tilsiktede virkninger. Straffens tilsiktede virkninger kan deles inn i tre grupper:

³¹ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 77. NOU 2014: 10 s. 44. Rt. 1977 s. 1207 (s. 1209). Grønning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 8.

³² Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 77. Grønning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 30-31.

³³ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 77-78. NOU 2014: 10 s. 44. Eskeland (2017) s. 52.

³⁴ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 78. NOU 2014: 10 s. 45.

³⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 77.

Allmennprevensjon, individualprevensjon og gjengjeldelse ved å bidra til sosial ro.³⁶

3.2.1 Straffens allmennpreventive virkning

I strafferettsteori beskrives straffens allmennpreventive virkning som en relativ teori om straff.³⁷ Det betyr at straff begrunnes med og ses på som et middel for å oppnå noe og ikke et mål i seg selv.³⁸ Straffens allmennpreventive virkning handler om at straff skal hindre andre mennesker i å begå straffbare handlinger. Den allmennpreventive virkningen deles inn i tre: Straffens avskrekkende virkning, straffens kostnad-nytte virkning og straffens vanedannende virkning.³⁹

Straffens avskrekkende virkning skal forebygge at mennesker begår lovbrudd ved å skape frykt for den generelle muligheten for å bli straffet. For at straffen skal ha avskrekkende effekt, må samfunnets innbyggere ha kunnskap om konkrete straffebed og straffetrusselen. Konsekvensene straff medfører kan i seg selv også virke avskrekkende.⁴⁰

Straffens kostnad-nytte virkning dreier seg om virkningen av at en mulig gjerningsperson veier fordelene ved å begå en straffbar handling mot ulempene straffen medfører. Kostnad-nytte-virkningen vil avhenge av hvor streng straff og hvilke sosiale konsekvenser som er knyttet til lovbruddet, og hvor stor risikoen er for å bli oppdaget.⁴¹

Straffens vanedannende virkning handler om at straffetrusselen og håndhevingen av straffbare handlinger henger sammen med samfunnets moralske normer. Disse skaper en oppfatning i samfunnet av hva som er rett og galt som er tilstrekkelig til å hindre at mennesker begår straffbare handlinger. Den vanedannende virkningen er egnet til å styre adferd uten at mennesket bevisst tenker på muligheten for å bli straffet.⁴²

3.2.2 Straffens individualpreventive virkning

Straffens individualpreventive virkning beskrives som en relativ teori om straff i

³⁶ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 78. NOU 2014: 10 s. 44-45. Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 38-40. Eskeland (2017) s. 51-52.

³⁷ NOU 2014: 10 s. 44. Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 37. Kirsti Nymo, «Hvorfor straffer vi – egentlig?», *Tidsskrift for strafferett*, 2015 s. 287-314 (s. 290).

³⁸ Jørn R.T. Jacobsen, *Menneskevern eller menneskeverd? Ei innleiing til spørsmålet om allmennprevensjonen sin rettslege legitimitet*, Bergen 2004 s. 14.

³⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 78-79. Nymo (2015) s. 287-314 (s. 294).

⁴⁰ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 79. Nymo (2015) s. 287-314 (s. 290).

⁴¹ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 79.

⁴² Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 79-80.

strafferettsteori.⁴³ Den handler om straffens virkning på en konkret lovbrøyer for å hindre nye straffbare handlinger i fremtiden. Individualprevensjon kan også deles inn i tre. Det er den uskadeliggjørende, avskrekkende og forbedrende virkning.⁴⁴

Straffens uskadeliggjørende virkning innebærer å forhindre enten helt eller delvis at gjerningspersonen begår nye straffbare handlinger. En slik forhindring skjer i hovedsak når gjerningspersonen er fysisk frihetsberøvet. Det gjelder typisk ved soning av en fengsels- eller forvaringsdom.⁴⁵

Straffens avskrekkende virkning innebærer at gjerningspersonens negative opplevelse av straff er så sterk at den påvirker vedkommende til ikke å begå nye straffbare handlinger i fremtiden. En slik avskrekkende virkning avhenger av «... straffens art, i hvilken utstrekning den utmålte straff oppleves som inngripende av den domfelte, og om lovbruddet er styrt av rasjonelle overveielser, impulser eller avhengighet».⁴⁶

Straffens forbedrende virkning handler om at gjerningspersonen tar innover seg den bebreidelsen som straffen representerer, og skjønner hvorfor handlingen var gal. Dette forutsetter evne til innsikt og forståelse av hvordan den straffbare handlingen har påvirket det mennesket og samfunnet som ble utsatt for lovbruddet. Straffens forbedrende virkning antas å ha størst effekt ved saksbehandling i Konfliktråd fordi gjerningsperson og fornærmet møtes ansikt til ansikt.⁴⁷

3.2.3 Straffens virkning av gjengjeldelse

Straffens virkning knyttet til gjengjeldelse dreier seg om at samfunnets reaksjon på lovbrudd skal medføre trygghet og sosial ro i samfunnet. Det vil si at straffen har en mentalhygienisk virkning ved at straffbare handlinger blir straffeforfulgt. At straff forstås som et uttrykk for gjengjeldelse overfor gjerningspersonen, skal forhindre utvikling av mistenksomhet, privat rettshåndhevelse og sosial uro i befolkningen. Dette legger videre til rette for et åpent og trygt samfunn. Gjengjeldelse bringer med andre ord med seg en virkning i form av rettferdighet og

⁴³ NOU 2014: 10 s. 44. Grønning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 37. Nymo (2015) s. 287-314 (s. 290).

⁴⁴ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 78. NOU 2014: 10 s. 45. Nymo (2015) s. 287-314 (s. 291-292).

⁴⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 78. Nymo (2015) s. 287-314 (s. 292).

⁴⁶ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 79.

⁴⁷ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 79.

at det lønner seg å være lovlydig.⁴⁸

3.3 Begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige

Begrunnelsen for at utilregnelige mennesker ikke straffes, er kort omtalt i forarbeidene til straffeloven og bygger på at verken allmennprevensjon, individualprevensjon eller gjengjeldelse har tilsiktet virkning overfor mennesker som er utilregnelige. Straffens generelle begrunnelse slår dermed ikke til overfor denne gruppen. Dette er fordi utilregnelige mangler evne til å utvise skyld og da er det hverken moralsk ansvarlig eller rimelig å straffe dem. Den allmennpreventive virkning svekkes ikke nevneverdig dersom utilregnelige ikke straffes. Individualpreventivt sett er det også usikkert om straffetrusselen virker motiverende på utilregnelige. Nyttene ved å straffe utilregnelige er derfor liten. Å straffe kan derimot virke mot sin hensikt, fordi det kan skape sosial uro i samfunnet hvis det fremstår som urimelig å straffe personer uten skyld.⁴⁹

Juridisk litteratur behandler begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker grundigere enn forarbeidene. Begrunnelsen kategoriseres i tre argumenter: Om skyld, om kriminalitetsforebygging og om barmhjertighet.⁵⁰ Disse tre argumenter skal behandles nærmere i fortsettelsen.

3.3.1 Argumentet om skyld

Skyldargumentet er forankret i skyldprinsippet som norsk strafferett bygger på. Prinsippet handler om at strafferettslig ansvar forutsetter at gjerningspersonen kan klandres for lovbruddet, og at et slikt ansvar kun kan pålegges den som kunne og burde handlet annerledes.⁵¹ Implisitt inngår i dette prinsippet at gjerningspersonen har nødvendige mentale evner.⁵² Når en gjerningsperson er utilregnelig i handlingsøyeblikket, mangler vedkommende tilstrekkelig ansvarskapasitet. Fordi gjerningspersonen ikke hadde forutsetninger for å kunne handle annerledes, faller klander og bebreidelse bort. Da faller også det strafferettslige

⁴⁸ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 78 og s. 80-81. NOU 2014: 10 s. 45. Grønning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 40.

⁴⁹ NOU 2014: 10 s. s. 46-47 og s. 85-86. Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 216.

⁵⁰ Se Grønning (2014) s. 404-428 (s. 405), Grønning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 485, Andenæs (1971) s. 161-170 (s. 161) og Andenæs (2016) s. 291-292.

⁵¹ Grønning (2014) s. 404-428 (s. 405). Grønning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 485.

⁵² Se kapittel 2, punkt 2.2.

grunnlaget for å straffe bort, og vedkommende fortjener derfor heller ikke straff.⁵³

Skyldargumentet er videre knyttet til strafferettens moralske og samfunnsetiske karakter. Fordi mennesker som anses å være utilregnelige mangler evnen til å handle strafferettslig ansvarlig, kan de heller ikke klandres på moralsk og samfunnsetisk grunnlag. Dette hensynet veier tyngre enn hensynet til effektiv kriminalitetsbekjempelse. Et kjennetegn ved strafferetten er dermed at den klassifiserer visse handlinger som moralsk eller etisk klanderverdige.⁵⁴ Samtidig forutsetter strafferetten at alle mennesker har et moralsk og samfunnsetisk ansvar for å velge handlinger innenfor strafferettens grenser for handlefrihet. Den som begår straffbare handlinger, og ikke kunne handlet annerledes, fortjener derfor ikke straff, klander og bebreidelser. Utilregnelige mennesker kan ikke bebreides handlingene sine fordi de ikke kan for disse.⁵⁵ Moral og samfunnsetikk utgjør dermed «... grenser for den offentlige maktens bruk av straff».⁵⁶ Den moralske og samfunnsetiske grensen for offentlig makts bruk av straff, begrunnes grunnleggende sett med hensynet til rettferdighet og menneskelighet. Utilregnelige har ikke utvist skyld, og derfor er det umoralsk å straffe mennesker som ikke er strafferettslig ansvarlige.⁵⁷

Det er moralfilosofiske⁵⁸ antagelser om mennesket, og hvorfor mennesket handler som det gjør, som skyldargumentet grunnleggende sett bygger på. Argumentet er særlig forankret i en moralfilosofisk tese om at mennesket har frihet i vilje og handling.⁵⁹ Det er framfor alt den tyske filosofen Immanuel Kant (1724-1804) som i sin tenkning vektlegger at mennesket har en fundamental frihet i kraft av sin fornuft. Fornuften gir mennesket tilgang til å forstå og handle etisk forsvarlig ved å følge de prinsippene moral og samfunnsetikk bygger på. Dette omtales også som at mennesket er «... presumptivt fritt handlende»,⁶⁰ eller som et indeterministisk syn på mennesket.⁶¹

⁵³ Gröning (2014) s. 404-428 (s. 405 og s. 412).

⁵⁴ NOU 2014: 10 s. 85. NOU 1990: 5 s. 45-46. Gröning (2014) s. 404-428 (s. 409). Alf Ross, *Forbrydelse og straf – Analytiske og reformatoriske bidrag til kriminalrettens almindelige del*, København 1974 s. 290.

⁵⁵ Andenæs (2016) s. 291-292. Andenæs (1971) s. 161-170 (s. 162). Eskeland (2017) s. 340.

⁵⁶ Gröning (2014) s. 404-428 (s. 405 og s. 409).

⁵⁷ Ross (1974) s. 290.

⁵⁸ Moralfilosofi omhandler tenkning om hvem mennesket er og hvordan det bør handle. Se Jan-Olav Henriksen, *Grobunn for moral: Om å være moralsk subjekt i en postmoderne kultur*, Kristiansand 1997 s. 13 og Store Norske Leksikon «Etikk», <https://snl.no/etikk>. Sist besøkt 29.03.2017.

⁵⁹ NOU 2014: 10 s. 86-87. Gröning (2016) s. 137-165 (s. 156), Gröning (2014) s. 404-428 (s. 409), Aslak Syse, «Strafferettslig (u)tilregnelighet – juridiske, moralske og faglige dilemmaer», *Tidsskrift for strafferett*, 2006 s. 141-175 (s. 148), Andenæs (1971) s. 161-170 (s. 162) og Thorvik (2000) s. 2154-2158 (s. 2154).

⁶⁰ NOU 2014: 10 s. 86.

⁶¹ Andenæs (2016) s. 292. Thorvik (2000) s. 2154-2158 (s. 2154).

Følgelig er det bare i de tilfellene der fornuften og dømmekraften til å handle etisk er hemmet at samfunnet kan forstå den som har handlet i strid med moral og etikk. Det gjelder de situasjoner der et menneske er mer eller mindre ute av stand til å bruke sin fornuft og handle med full frihet. Skyldargumentet som begrunnelse for at utilregnelige ikke straffes, kobles på denne måten til menneskets frie vilje: Det foreligger ikke «... skyld uten ... at det forelå vilje til å utføre ... handling».⁶² Dette viser hvordan viljen er skyldens forutsetning. Det er kun når mennesket har fri vilje, at det har evne til å velge hvilke handlinger det skal og ikke skal foreta. Da er det i stand til å styres av fornuften, og besitter evne til å ta avstand fra handlinger som vedkommende burde og skulle tatt avstand fra.⁶³

Når et menneske da for eksempel er «psykotisk» og anses for å være utilregnelig på handlingstidspunktet etter straffeloven § 20 første ledd andre setning bokstav b, skyldes det at den psykiske sykdommen påvirker menneskets fornuft slik at evnen til å forstå hva som er en strafferettslig ansvarlig handling forsvinner. Det betyr at utilregnelige ikke er fritt handlende mennesker fordi de mangler vilje til å velge hvilke handlinger som ikke burde eller skulle foretas. Dermed er ikke utilregnelige personer i stand til å forstå det moralske ansvar som ligger i å handle strafferettslig ansvarlig. Hvis en person som er for syk til å kunne handle strafferettslig ansvarlig likevel straffes, vil samfunnet i praksis straffe vedkommende for å være syk. I et slikt tilfelle vil samfunnet gå utover de moralske og samfunnsetiske grenser for straff.⁶⁴

3.3.2 Argumentet om barmhjertighet

Barmhjertighet vil si å ta vare på hverandre som mennesker, særlig når mennesket er sykt og ute av stand til å ta vare på seg selv.⁶⁵ Sett ut fra et barmhjertighetsperspektiv, blir det urimelig å straffe utilregnelige fordi straffen medfører en altfor stor belastning. At mennesket ikke straffes når det er utilregnelig, begrunnes da med straffens konsekvenser for enkeltmennesket og at det får preg av ubarmhjertighet.⁶⁶ Dette argumentet henger sammen

⁶² Paul Leer-Salvesen, *Menneske og straff: En refleksjon om skyld og straff som et bidrag til arbeidet med straffens etikk*, Oslo 1991 s. 358.

⁶³ *ibid.* Syse (2006) s. 141-175 (s. 148). Thorvik (2000) s. 2154-2158 (s. 2154).

⁶⁴ Grønning (2016) s. 137-165 (s. 145). Andenæs (1971) s. 161-170 (s. 162). Grønning (2014) s. 404-428 (s. 405).

⁶⁵ Knud E. Løgstrup, *Solidaritet og kærlighed og andre essays*, 2. utgave, København 1993 s. 24.

⁶⁶ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 216. Grønning (2014) s. 404-428 (s. 405-406).

med argumentet om skyld. Det blir særlig ubarmhjertig og urimelig å straffe personer som ikke har fri vilje og ikke kunne handlet annerledes.⁶⁷

At det vurderes som urimelig å straffe utilregnelige, setter også en absolutt moralsk grense for statens adgang til å straffe. Den moralske grensen begrunnes med at hensynet til rettferdighet tilsier at utilregnelige ikke straffes.⁶⁸ Nettopp den strafferettslige ansvarsfriheten som eksempelvis «psykotisk[e]» gjerningspersoner tillegges i handlingsøyeblikket på grunn av sykdommens alvorlige innvirkning på virkelighetsoppfatningen etter straffeloven § 20 bokstav b, gjør at det er urimelig å straffe dem.⁶⁹ Hensynet til rettferdighet veier tyngre enn hensynet til straffelovgivningens formål om å bekjempe kriminalitet. Det å straffe utilregnelige ville dermed være det samme som å «... ofre dem som syndebukke på samfundets alter».⁷⁰

3.3.3 Argumentet om kriminalitetsforebyggelse

Argumentet om kriminalitetsforebyggelse handler om at strafferettens allmenn- og individualpreventive hensyn⁷¹ ikke har ønsket virkning overfor utilregnelige mennesker. Å straffe utilregnelige har ikke en preventiv effekt sett ut fra straffens allmennpreventive virkning fordi det ikke fører til at denne gruppen endrer sine handlinger. De har ikke godt nok utviklede evner til å respondere på straffetrusselen og kan derfor ikke forventes å reagere på den. Den individualpreventive virkning har dermed heller ingen effekt, da straff ikke vil virke avskrekkende eller forbedrende slik at nye straffbare handlinger hindres. Fengselsstraff blir da en uhensiktsmessig behandling av utilregnelige. Det mest hensiktsmessige blir å behandle utilregnelige i helsevesen eller sosialomsorg etter straffeloven § 30 bokstav c og d jf. straffeloven §§ 62 og 63.⁷²

⁶⁷ NOU 2014: 10 s. 85. Gröning (2014) s. 404-428 s. (405). Se også Syse (2006) s. 141-175 (s. 148-149), Andenæs (1971) s. 161 og Andenæs (2016) s. 291 som bruker begrepene urettmessig og urettferdig om å straffe utilregnelige mennesker som ikke har utvist strafferettslig skyld.

⁶⁸ Ross (1974) s. 290.

⁶⁹ Gröning (2016) s. 137-165 (s. 145).

⁷⁰ Ross (1974) s. 287.

⁷¹ Se punkt 3.2.1-3.2.2 om disse hensyn.

⁷² NOU 2014: 10 s. 86. Gröning (2014) s. 404-428 (s. 405). Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 485-486. Andenæs (1971) s. 161-170 (s. 162). Andenæs (2016) s. 292.

3.4 Oppsummering og fremdrift

Begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker bygger på argumentet om skyld, barmhjertighet og kriminalitetsforebyggelse. Skyldargumentet er knyttet til menneskets frihet i vilje og handling. Fordi utilregnelige mangler evne til å handle strafferettslig ansvarlig, faller grunnlaget for bebreidelse og straff bort. Dette henger sammen med argumentet om barmhjertighet. Straff utgjør en stor belastning for enkeltmennesket og derfor er det urimelig å ilegge utilregnelige straff. Argumentet om kriminalitetsforebyggelse handler om at allmenn- og individualpreventive hensyn ikke har ønsket virkning overfor utilregnelige. Begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker, er dermed også knyttet til at begrunnelsen for straff som reaksjon på straffbare handlinger, ikke slår til overfor utilregnelige.

Videre skal det rettshistoriske og rettspsykiatriske opphavet til begrunnelsen for straffrihet for utilregnelige behandles.

4.0 Rettshistorisk og rettspsykiatrisk opphav til begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige

4.1 Innledning

Dette kapittelet skal belyse det rettshistoriske og rettspsykiatriske opphavet til begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker. Kapittelets første del beskriver begrunnelsens rettshistoriske opphav i oldtiden, og hovedvekten legges i tiden fra kriminalloven kom i 1842. Andre del av kapittelet handler om rettspsykiatrisk eller medisinsk opphav til begrunnelsen for straffritak for utilregnelige.

4.2 Begrunnelsens rettshistoriske opphav

4.2.1 Fra oldtiden til kriminalloven

Rettshistorisk sett er utilregnelighetsbestemmelsen i dagens straffelov⁷³ et resultat av flere tusen års utvikling av vestlig kultur og historie. Begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker strekker seg i historien helt tilbake til oldtiden⁷⁴ med opphav i kristen, jødisk, romersk og humanistisk tradisjon. Det som i dag kalles utilregnelighet ble der forklart med overtro, mytologi og religion. Noen mennesker hadde ikke full råderett over seg selv fordi guder eller onde ånder hadde tatt bolig i kroppen deres. Mangel på subjektiv skyld og at det ble ansett som urimelig å straffe mennesker uten subjektiv skyld, ble begrunnelsen for ikke å straffeforfølge utilregnelige på lik linje med andre.⁷⁵

Den greske filosofen Aristoteles (384-322 år f.Kr) videreutviklet tenkningen om subjektiv skyld. Han argumenterte for at et menneske har utvist subjektiv skyld kun dersom vedkommende har fornuft og forstår sine egne handlinger. Utilregnelige personer mangler

⁷³ Straffeloven 2005 § 20.

⁷⁴ Oldtiden regnes fra de første sivilisasjoner som eksisterte mellom 8000-2000 år f.Kr og frem til middelalderen ca 500-1500 år e.Kr jf. Store Norske Leksikon, <https://snl.no/oldtiden>. Sist besøkt 28.03.2017. Gran (2014) s. 30.

⁷⁵ Gröning (2014) s. 404-428 (s. 404-405). Gran (2014) s. 29 og s. 36.

slike evner og kan derfor ikke straffes for sine handlinger. Aristoteles sine tanker ble videreført i romerretten. Der eksisterte blant annet bestemmelser⁷⁶ om at utilregnelige ikke kunne inngå bindende avtaler fordi de ikke hadde fri vilje.⁷⁷

Tenkningen om subjektiv skyld har i rettsvitenskapen senere blitt omtalt som skyldargumentet. I Norge begynte skyldargumentet som begrunnelse for ikke å straffe utilregnelige å ta form da Frostatingsloven kom på 1000-1200-tallet.⁷⁸ Av utilregnelighetsbestemmelsen i Frostatingsloven art. 31, bolk IV fremgår det at «Om ein far vert så «galen» at han drep son sin ... då skal han fara or landet i utlegd og aldri komma att i landet».⁷⁹ På den tiden var altså det å drepe et familiemedlem nok til å kvalifisere til en form for utilregnelighet, fordi handlingen i seg selv viste at man var «så galen» at drap ble begått. Å være «så galen», medførte at gjerningspersonen ble landsforvist. Landsforvisningen ble en erstatning for straff begrunnet forutsetningsvis i mangelen på fornuft og fri vilje, samt forståelsen av konsekvensene av egne handlinger.⁸⁰

Skyldargumentet tok enda mer form ved vedtakelsen av Norske Lov i 1687.⁸¹ Da ble argumentet tatt i bruk i Danmark-Norge som begrunnelse for å fritta noen mennesker for straffansvar på grunn av deres mentale tilstand. I utilregnelighetsbestemmelsen 6-6-17⁸² heter det at drap begått i «Vildelse eller Raserj» skal medføre bot, men ikke at gjerningspersonen skulle dømmes til døden.⁸³ Av bestemmelsen fremgår det at handlinger begått i «Vildelse eller Raserj» har skjedd i ufrihet ettersom det foreligger mangel på fornuft og fri vilje. En gjerningsperson som ikke forstår sine egne handlinger, kan heller ikke holdes ansvarlig eller klandres på samme måte som andre.⁸⁴

4.2.2 Fra kriminalloven, via straffeloven 1902 til straffeloven 2005

I kriminalloven fra 1842 fikk skyldargumentet en fremtredende plass som del av begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige. Dette er Norges første straffelov med egne generelle

⁷⁶ Se den romerske tolvtafleloven fra omkring 450 år før vår tidsregning jf. Store Norske Leksikon, <https://snl.no/tolvtafleloven>. Sist besøkt 18.05.2017.

⁷⁷ Gran (2014) s. 40-41 og s. 46.

⁷⁸ Frostatingsloven ble nedskrevet på 1000-1200-tallet jf. Store Norske Leksikon, <https://snl.no/Frostating>. Sist besøkt 28.03.2017.

⁷⁹ Jørn Sandnes og Jan Ragnar Hagland, *Frostatingslova*, Oslo 1994 s. 66.

⁸⁰ Gran (2014) s. 69.

⁸¹ Kong Christian Den Femtis Norske Lov 15. april 1687.

⁸² Norske Lov 6-6-17.

⁸³ Skålevåg (2016) s. 20-21. Gran (2014) s. 79-80.

⁸⁴ Skålevåg (2016) s. 23 og s. 30.

bestemmelser om utilregnelighet.⁸⁵ Av kriminalloven § 2 fremgikk det at «De Handlinger ere straffrie, som forøves af «Galne» og «Afsindige» eller af dem, som «Forstandens brug ved Sygdom eller Alderdoms-Svaghed» er berøvet». Videre fremgikk det av kriminalloven § 3 at «Er Nogen uden egen Skyld kommen i «bevidstløs Tilstand», straffes han ei for de Gjerninger, som han i saadan Tilstand forøver».⁸⁶ Innholdet i begrepene «Galne», «Afsindige», «Sygdom eller Alderdoms-Svaghed» og «bevidstløs Tilstand», er nærmere forklart i forarbeidende til loven. Der heter det at «For at en Handling skal kunne tilregnes Nogen som strafbar, maa man have handlet med fri Villie, og havt Evne til at indsee at Handlingen var af forbrydersk Beskaffenhed».⁸⁷ Dette innebærer at utilregnelige som begår straffbare handlinger blir beskrevet som mennesker som ikke kan bruke «forstanden», de mangler fri vilje og er ufrie ettersom «... viljen er handlingens årsak».⁸⁸ Begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige er da at de ikke kan kontrollere egne handlinger fordi utilregnelige mangler fri vilje og en velfungerende fornuft, og derfor har de heller ikke utvist strafferettslig skyld.⁸⁹

Da ny straffelov ble vedtatt i 1902,⁹⁰ skjedde det en endring i begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige. Lovens forarbeider fremhevet allmenn- og individualprevensjon som begrunnelse for straffritak for utilregnelige.⁹¹ Dette hadde sitt opphav i datidens rådende synspunkter blant strafferettsteoretikere, som mente at utilregnelige gjerningspersoner var en trussel mot samfunnet og at samfunnet måtte beskyttes mot dem.⁹² Utilregnelighetsbestemmelsen ble også endret. En modernisert ordlyd i § 44 knytter utilregnelighet til tilstandene «sindssyk», «bevidstløs» eller «mangelfuld utvikling af sjælsevnerne». Paragrafen fastslår at «En handling er ikke strafbar, naar den handlende ved dens foretagelse...» er i en av disse nevnte tilstandene.⁹³ Ordlyden i § 44 ble igjen endret i 1929. Den ble nå presisert til «En handling er ikke straffbar, når gjerningsmannen ved dens foretagelse er «sinnsyk» eller «bevisstløs».⁹⁴ Dette var den største endringen i bestemmelsen

⁸⁵ Se kriminalloven §§ 2 og 3. Skålevåg (2016) s. 60. Gran (2014) s. 30.

⁸⁶ Peder Kjerschow, *Lov angaaende Forbrydelser af 20de august 1842, saadan som den efter senere forandringer er lydende: med henvisninger til og uddrag af love, skrivelser, forarbeider og retspraksis, samt Lov om betingede straffedomme af 2. mai 1894, med lignende henvisninger og uddrag*, Kristiania 1896 s. 90 og s. 92.

⁸⁷ Motiver til det i Aaret 1832 udgivne Forslag til en Lov for Kongeriget Norge angaaende Forbrydelser (1835) s. 88 jf. Andenæs (2016) s. 292.

⁸⁸ Skålevåg (2016) s. 63.

⁸⁹ Skålevåg (2016) s. 62 og s. 64. Andenæs (2016) s. 292.

⁹⁰ Almindelig borgerlig Straffelov av 22. mai 1902 nr. 10.

⁹¹ Andenæs (2016) s. 292-293.

⁹² Skålevåg (2016) s. 90-92, s. 94 og s. 98.

⁹³ Se også Gran (2014) s. 94.

⁹⁴ Lov 22. februar 1929 nr. 5. Skålevåg (2016) s. 122.

i perioden mellom 1929 og 2002. Selv om utilregnelighetsbestemmelsen var tema i gjentatte vurderinger i denne perioden, ble det kun foretatt mindre språklige endringer.⁹⁵ Eksempelvis ble ordlyden «sinnssyk» endret til «psykotisk» i 1997.⁹⁶

4.3 Begrunnelsens rettspsykiatriske opphav

Det rettspsykiatriske opphavet til begrunnelsen for straffritak for utilregnelige, er knyttet til medisinsk kunnskap, som siden oldtiden har påvirket håndtering og diagnostisering av utilregnelige mennesker.⁹⁷ I Norge ble det fastslått allerede i Magnus Lagabøtes Landslov fra 1274 at «... skjønnsomme mænd ...»⁹⁸ skulle brukes til å undersøke om en gjerningsperson var utilregnelig etter de bestemmelser som regulerte dette.⁹⁹ Det betyr at medisinsk kyndige personers kunnskap om sinnssykdommer lenge har påvirket innholdet i hva som falt inn under utilregnelighetsbestemmelsens virkeområde, og om utilregnelighet forelå i det konkrete tilfellet. Begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige, får dermed medisinsk karakter selv på et tidspunkt i rettspsykiatriens historie der tenkningen hovedsakelig var inspirert av religion, overtro og mytologi, og ikke spesifikt knyttet til medisinen.

Selv om medisinsk kunnskap har vært anvendt i vurderingen fra et tidlig tidspunkt i rettshistorien, hadde den ikke en tydelig plass i strafferetten. Ved praktiseringen av 6-6-17¹⁰⁰ på 1600- og 1700-tallet, var det for eksempel uklart om utilregnelighet var en medisinsk betegnelse eller en juridisk vurdering. Det innebærer at det også var uklart om det var leger eller jurister som var best egnet til å bestemme innholdet i utilregnelighetsbestemmelsen, og vurdere om utilregnelighet forelå.¹⁰¹ Uklarheten endret likevel ikke at begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker, hadde en medisinsk karakter. I rettspraksis ble det over tid innført et prinsipp som etter hvert ble omtalt som det medisinske prinsipp.¹⁰² Prinsippet stadfester medisinenes tilknytning til strafferetten i form av at det er et redskap til å identifisere utilregnelige gjerningspersoner i konkrete saker.

⁹⁵ NOU 1974: 17, NOU 1983: 57, NOU 1990: 5 og NOU 2002: 4. Gran (2014) s. 122.

⁹⁶ Lov 17. januar 1997 nr. 11., lov om endringer i straffeloven og i enkelte andre lover (endring og ikraftsetting av strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner samt endringer i straffeloven §§ 238 og 239). Ikrafttredelse 1. januar 2002 ved lov 15. juni 2001 nr. 64. Se også Gran (2014) s. 123.

⁹⁷ Gran (2014) s. 29.

⁹⁸ Absalon Taranger, *Magnus Lagabøters landslov*, 3. utgave, Oslo 1962 s. 50.

⁹⁹ Høyesteren (2008) s. 3-19 (s. 4).

¹⁰⁰ Norske Lov 6-6-17.

¹⁰¹ Skålevåg (2016) s. 21.

¹⁰² Skålevåg (2016) s. 34.

Det medisinske prinsipp ble imidlertid ikke formelt lovfestet i norsk strafferett før vedtakelsen av kriminalloven i 1842. Prinsippet innebar at bestemmelsene i kriminalloven §§ 2 og 3 ble tolket med et medisinsk innhold av leger. Det ble opp til legene å bestemme hvilke sykdommer som opphevet evnen til å handle fornuftig og vurdere om disse sykdommene var til stede i et konkret tilfelle.¹⁰³ Med dette stadfestes også at begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige har et entydig medisinsk innhold. Fordi utilregnelige personer ses på som syke da deres evne til å handle fornuftig manglet, kunne ordinær straff ha en annen virkning på syke sammenlignet med friske. Derfor måtte syke gjerningspersoner behandles på en annen måte enn friske.¹⁰⁴ Det medisinske prinsippet har dermed stor innvirkning på begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige fordi det bidrar til å bestemme innholdet i skyldargumentet. Skyldargumentet begrunnes også medisinsk når mennesker som ikke kan handle strafferettslig ansvarlig, vurderes som utilregnelige fra et medisinsk perspektiv.

Utviklingen av det medisinske prinsipp henger sammen med profesjonaliseringen av det medisinske fagområdet. Psykiatri ble utviklet som en egen spesialisert retning innen medisinen fra tidlig 1800-tall. Dette medførte krav om å begrunne medisinsk behandling av psykisk sykdom ut fra et vitenskapelig grunnlag og beskrive utilregnelighet som « ...en sykdom som kunne spores til organiske forandringer i hjernen».¹⁰⁵ Det skjedde dermed en endring i legenes posisjon i strafferetten i takt med at psykiatrien ble utviklet som en spesialisering innenfor medisinen. Legenes mer fremtredende definisjonsmakt og posisjon skjedde delvis på bekostning av juristenes, som ble mer avhengige av legenes vurdering ved tvil om en person var utilregnelig.¹⁰⁶

Utviklingen i rettspsykiatrien bidro også til at ordlyden utilregnelighetsbestemmelsene i kriminalloven¹⁰⁷ ble foreldet. Ved innføringen av ny straffelov i 1902 ble eksempelvis ordlyden «Galne» og «Afsindige» endret til «sindsyg».¹⁰⁸ Dette reflekterte bedre synet på utilregnelige mennesker i datiden og at utilregnelige skulle identifiseres ved bruk av medisinske kriterier. Straffeloven fra 1902 innførte imidlertid ikke det medisinske prinsipp i

¹⁰³ Gran (2014) s. 89. Hvorvidt det medisinske prinsipp ble lovfestet med kriminalloven i 1842 er imidlertid omdiskutert. Skålevåg fremhever at utilregnelighetsbestemmelsene i kriminalloven §§ 2 og 3 hadde mange fortolkninger og at en av dem var medisinsk. Dette betyr at kriminalloven §§ 2 og 3 ble tolket med et medisinsk innhold av leger, men at det ikke var den eneste tolkningen av utilregnelighetsbestemmelsene jf. Skålevåg (2016) s. 62-66 Dette endrer imidlertid ikke utilregnelighetsbestemmelsene i kriminalloven sin tilknytning til medisinen og legers tolkning av disse.

¹⁰⁴ Skålevåg (2016) s. 61 og s. 64.

¹⁰⁵ Gran (2014) s. 85 og s. 54-55.

¹⁰⁶ Skålevåg (2016) s. 34. Gran (2014) s. 85-86.

¹⁰⁷ Kriminalloven §§ 2 og 3.

¹⁰⁸ Kriminalloven § 2. Straffeloven 1902 § 44.

ren form. Siste halvdel av utilregnelighetsbestemmelsen¹⁰⁹ bygde på det såkalte psykologiske prinsipp. Det innebar at psykologiske kriterier måtte innfris for å kvalifisere som utilregnelig. Dette var et kompromiss mellom legene og straffelovkommisjonens strafferettsteoretikere, som ønsket å begrense medisinens og legenes plass i strafferetten. Ved innføringen av det psykologiske prinsipp ble tolkningen av utilregnelighetsbestemmelsen overlatt til både medisinen og rettsvitenskapen,¹¹⁰ men reflekterte likevel at jurister skulle ta større del i vurderingen.

Ved straffelovsendringen i 1929¹¹¹ ble det medisinske prinsipp innført i ren form.¹¹² Siden har det ikke vært tvil om at norsk strafferett bygger på det medisinske prinsippet,¹¹³ og er basert på vitenskapelig kunnskap om sykdommer i menneskets sinn.¹¹⁴ Det innebærer at retten i dag, ved tvil om gjerningspersonens tilregnelighet, oppnevner sakkyndige psykologer og/eller psykiatere til å foreta en vurdering. Medisinsk eller psykiatrisk kunnskap er et avgjørende redskap for å identifisere utilregnelige mennesker,¹¹⁵ og de sakkyndiges vurdering er rent medisinsk. Dette til tross for at vilkårene i bestemmelsen er juridiske, og det er retten som på bakgrunn av bevisene i saken skal vurdere om gjerningspersonen er utilregnelig. I praksis avviker retten sjelden fra de sakkyndiges vurdering da de sakkyndiges rapport er et sentralt bevis i saken.¹¹⁶ Dagens utilregnelighetsbestemmelse i straffeloven § 20¹¹⁷ reflekterer dermed hvordan både juridiske og medisinske vurderinger bidrar i begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige.

4.4 Oppsummering og fremdrift

Begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker strekker seg langt tilbake i tid. Rettshistorisk spores skyldargumentet tilbake til oldtiden. Argumentets kjerneinnhold er tanken om at noen mennesker ikke kan holdes ansvarlig for handlingene sine og at det derfor er urimelig å straffe dem. Denne tanken overlever gjennom rettshistorien fordi også rettspsykiatrien bygger opp om den. Rettspsykiatriske vurderinger og det medisinske prinsipp

¹⁰⁹ Straffeloven 1902 § 44.

¹¹⁰ Skålevåg (2016) s. 111-112 og s. 115. Gran (2014) s. 98.

¹¹¹ Lov 22. februar 1929 nr. 5.

¹¹² Skålevåg (2016) s. 122.

¹¹³ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 217. NOU 2014: 10 s. 47.

¹¹⁴ Straffeloven 2005 § 20 første ledd andre setning bokstav a-d. Se også kapittel 2.

¹¹⁵ Jerkø (2016) s. 266-300 (s. 274).

¹¹⁶ Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 495-496. Eskeland (2017) s. 344.

¹¹⁷ Straffeloven 2005.

har fungert som redskap for å identifisere hvem som skal regnes som utilregnelig, og omfattes av straffelovens utilregnelighetsbestemmelse. Skyldargumentet sammen med barmhjertighetsargumentet, er de eldste argumentene i begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige. Argumentet om kriminalitetsforebyggelse har likevel også en rettshistorisk plass i begrunnelsen.

Videre i denne masteroppgaven skal begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige diskuteres i et rettspolitisk perspektiv.

Del II

5.0 Rettspolitisk diskusjon av begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige

5.1 Innledning

Følgende kapittel inneholder en rettspolitisk diskusjon av begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker. Diskusjonen sentreres rundt to spørsmål: Det første spørsmålet er om gjeldende begrunnelse for ikke å straffe utilregnelige fungerer tilstrekkelig godt. Det andre spørsmålet er hvordan begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige kan komme til nytte for allmennheten. Halloween-dommen brukes som aktuelt eksempel i diskusjonen.

5.2 Fungerer begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker tilstrekkelig godt?

For å diskutere om begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker fungerer tilstrekkelig godt, struktureres diskusjonen etter argumentet om skyld, barmhjertighet og kriminalitetsforebyggelse.

5.2.1 Argumentet om skyld

Argumentet om skyld begrunner selvstendig hvorfor utilregnelige mennesker skal være fri fra straffansvar. Det bidrar til at argumentet fungerer tilstrekkelig godt som begrunnelse for å frita utilregnelige for straff.¹¹⁸ Argumentet reflekterer skyldprinsippet, som er selve det grunnleggende fundamentet straffeloven § 20 er bygget på. Forankringen argumentet om skyld har i skyldprinsippet gjør det særlig relevant som del av begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige. Som vist i kapittel 3, bidrar denne forankringen til å forklare hvorfor utilregnelige mennesker skal være fri fra straffansvar, ettersom de mangler kapasitet til å

¹¹⁸ Skyldprinsippet reflekteres også i skyldkravet som et av vilkårene for å ilegge straff jf. straffeloven § 21 jf. § 22.

utvise strafferettslig skyld.¹¹⁹

Gjennom skyldprinsippet bidrar argumentet om skyld til å avgrense hvem som ikke har strafferettslig ansvarskapasitet etter straffeloven § 20.¹²⁰ Treffsikkerheten bidrar til at argumentet fungerer tilstrekkelig godt som del av begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker. Det er fordi grensen mellom hvem som faller innenfor og utenfor virkeområdet til straffeloven § 20 tydeliggjøres. Treffsikkerheten er knyttet til det lovgivningsteknisk viktige hensynet i å tilstrekkelig presist definere hvem som er utilregnelig og hvem som ikke er det.¹²¹ En lovgivning uten tilstrekkelig treffsikkerhet, som i for stor grad identifiserer mennesker som utilregnelige selv om de egentlig ikke er det, vil ikke kunne oppfylle straffelovens forutsetning om straffansvar. Da vil tilregnelige mennesker fratas evnen til å være strafferettslig ansvarlige for sine handlinger. En lovgivning uten tilstrekkelig treffsikkerhet, kan videre medføre at domstoler avsier uriktige frifinnelser av personer som tross sin psykiske tilstand likevel har skyldene.¹²²

Halloween-dommen illustrerer hvordan argumentet om skyld fungerer treffsikkert når en gjerningsperson er utilregnelig. Dommen omhandler et drap og et drapsforsøk begått av en psykotisk gjerningsperson i Oslo natt til 30. oktober 2011. Hovedspørsmålet i dommen var om tiltalte var «psykotisk» og dermed utilregnelig i handlingsøyeblikket etter den gamle utilregnelighetsbestemmelsen i straffeloven 1902 § 44. Retten fant at gjerningspersonen var psykotisk i handlingsøyeblikket, fordi hans virkelighetsoppfatning var sterkt fordreid.¹²³ Dette støttes blant annet av gjerningspersonens egen forklaring. Av forklaringen fremgår det at gjerningspersonen var overbevist om at han tok sitt eget liv da han knivstakk avdøde og skadet en annen person. Handlingen ble utført fordi gjerningspersonen trodde han kom til å bli gjenfødt som frelser etter at han var død. Det var også grunnen til at han tegnet et kors på veggen med sitt eget blod.¹²⁴ Gjerningspersonens forklaring viser hvordan sykdommen på handlingstidspunktet fratok ham både kapasiteten til å oppfatte virkeligheten som den i realiteten var, samt evnen til å skille mellom rett og galt. Følgelig kunne han ikke holdes strafferettslig ansvarlig for sine handlinger. Av dommen, og herunder forklaringen, fremgår det videre hvorfor han var for syk til å idømmes fengselsstraff og trengte medisinsk

¹¹⁹ Gröning (2014) s. 404-428 (s. 405). Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 485.

¹²⁰ Se kapittel 3, punkt 3.3.1, Gröning (2014) s. 404-428 (s. 405) og Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 485.

¹²¹ Gröning (2014) s. 404-428 (s. 414). Jerkø (2016) s. 266-300 (s. 272).

¹²² Steinar M. Hauge, «Rettspsykiatri i støpeskjeen – noen tanker om utilregnelighetsbegrepet i straffeloven § 44», *Tidsskrift for strafferett*, 2012 s. 455-469 (s. 455-456). Kjelby (2014) s. 262-282 (s. 276).

¹²³ Halloween-dommen s. 17.

¹²⁴ Halloween-dommen s. 5.

behandling for sin forvirringstilstand.¹²⁵ Halloween-dommen illustrerer samtidig hvorfor det finnes en moralsk og samfunnsetisk grense for hvem som kan straffes. Som vist i kapittel 3, reflekterer argumentet om skyld at en slik grense finnes av hensyn til menneskelighet. Det blir et uttrykk for umenneskelighet å straffe en gjerningsperson som ikke har kapasitet til å forstå hva som skjedde i handlingsøyeblikket.¹²⁶

Selv om skyldargumentet fungerer selvstendig, rettslig relevant og treffsikkert, er det imidlertid ikke nødvendigvis tilstrekkelig godt som begrunnelse for ikke å straffe utilregnelige mennesker. Argumentet svekkes fordi det kan bli forstått som pragmatisk. Som vist i kapittel 4, er straffeloven § 20 knyttet til det medisinske prinsipp.¹²⁷ Dette gjør at domstolen, ved vurdering av om vilkår i straffeloven § 20 er oppfylt, ikke trenger å ta stilling til kompliserte drøftelser om hvorfor gjerningspersonen handlet som vedkommende gjorde.¹²⁸ Som en konsekvens medfører det medisinske prinsipp at andre profesjonsutøvere enn jurister vurderer om en gjerningsperson er utilregnelig eller ikke.¹²⁹ Det er medisinsk sakkyndige psykiatere og psykologer som gjør dette og i vurderingen bruker de såkalte psykiatrisk kliniske diagnosemanualer. Selv om jurister skal avgjøre om en gjerningsperson er utilregnelig etter vilkårene i straffeloven § 20, er det andre profesjonsutøvere som i praksis avgjør om utilregnelighet foreligger. Dette er problematisk fordi medisinsk sakkyndige mangler juridisk utdanning, og benytter medisinske kriterier som ikke nødvendigvis framstår som helt klare og entydige i avgjørelsen av om gjerningspersonen er utilregnelig.¹³⁰ Selv om jurister etterprøver at de sakkyndiges rapport om helsetilstanden til vedkommende gjerningsperson er bygget på en forsvarlig saksbehandling og ikke er formelt bundet av rapporten, fremstår det likevel ofte som tryggest og lettest å legge til grunn sakkyndiges rapport. Utilregnelighet oppfattes som et komplisert område i strafferetten. Dette kan være grunnen til at jurister synes å ha skjovet psykologer og psykiatere foran seg i vurderingen etter straffeloven § 20.¹³¹

Det pragmatiske ved skyldargumentet forsterkes når det i vurderingen av om gjerningspersonen var utilregnelig, ikke tas stilling til forskning som viser at mennesket ikke

¹²⁵ Halloween-dommen s. 18.

¹²⁶ Gröning (2014) s. 404-428 (s. 405 og s. 409). Ross (1974) s. 290.

¹²⁷ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 217. NOU 2014: 10 s. 47. Jerkø (2016) s. 266-300 (s. 274). Se også kapittel 4 punkt 4.3 for en definisjon av det medisinske prinsipp.

¹²⁸ Skålevåg (2016) s. 128 og Hauge (2012) s. 455-469 (s. 459).

¹²⁹ Se kapittel 4, punkt 4.3, Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 495-496 og Eskeland (2017) s. 344.

¹³⁰ Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 495-496. Gröning (2014) s. 404-428 (s. 416). Boucht (2012) s. 515-532 (s. 521-522 og s. 525). Hauge (2012) s. 455-469 (s. 458-459).

¹³¹ Jerkø (2016) s. 266-300 (s. 276). Hauge (2012) s. 455-469 (s. 459). Eskeland (2017) s. 344.

har så fri vilje eller evne til å handle som strafferetten legger til grunn. Som vist i kapittel 3, er det et grunnleggende utgangspunktet i norsk strafferett at alle mennesker har fri vilje.¹³² Nevropsykologisk¹³³ forskning viser imidlertid hvordan menneskets sinn fungerer i form av fysiske prosesser i hjernen og at spesifikke fysiske prosesser i hjernen påvirker hvordan mennesket faktisk handler.¹³⁴ Samtidig viser psykiatrisk¹³⁵ forskning at menneskets handlingsvalg påvirkes av ulike faktorer som biologi, gener og sosialt press.¹³⁶ Videre argumenteres det fra filosofisk hold for at mennesket ikke har fullstendig fri vilje og handling. Den engelske filosofen David Hume (1711-1776) vektlegger at menneskets handlinger er deterministiske. Det vil si at menneskets handlinger er forutbestemt fordi det handler ut fra sine følelser i stedet for sin fornuft.¹³⁷

Det er problematisk at straffeloven § 20 og skyldargumentet ikke tar stilling til forskning som utfordrer synet på menneskets frie vilje og evne til å handle fritt. Hvis strafferettens skyldargument er bygget på et sviktende fundament om menneskets frie vilje,¹³⁸ vil det også svekke treffsikkerheten til straffeloven § 20.¹³⁹ En mindre treffsikker lovregulering kan medføre at rettssikkerheten til utilregnelige svekkes til tross for at strafferettens grunnprinsipp er at det kun er den som har opptrådt skyldig som kan straffes.¹⁴⁰ Spørsmålet om hvem som er utilregnelig, vil imidlertid kanskje aldri kunne bli avgjort på en absolutt treffsikker måte. Det finnes simpelthen ikke kriterier som til enhver tid presist nok identifiserer hvem som er utilregnelig. Dette trekker i retning av at argumentet om skyld alene ikke er tilstrekkelig godt som del av begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige. Fra et rent strafferettslig perspektiv kan det bli vanskelig å begrunne hvorfor utilregnelige skal unntas fra straffansvar.¹⁴¹

De pragmatiske aspektene ved argumentet om skyld kan likevel ikke tas til inntekt for at norsk strafferett ikke skal ha en generell lovbestemmelse om ansvarsfrihet på grunn av

¹³² NOU 2014: 10 s. 86, Gröning (2014) s. 404-428 (s. 409), Andenæs (1971) s. 161-170 (s. 162), Gröning (2016) s. 137-165 (s. 156), Syse (2006) s. 141-175 (s. 148) og Thorvik (2000) s. 2154-2158 (s. 2154).

¹³³ Nevropsykologi er studiet av sammenhengen mellom hjernen og menneskets adferd jf. Store Norske Leksikon, <https://snl.no/nevropsykologi>. Sist besøkt 11.05.2017.

¹³⁴ Joshua Greene og Jonathan Cohen, «For the law, neuroscience changes everything and nothing», *Philosophical transactions of The Royal Society of London*, Series B, 2004 s. 1775-1785 (s. 1775).

¹³⁵ Psykiatri er læren om sjelen eller sinnets lidelser jf. Store Norske Leksikon, <https://snl.no/psykiatri>. Sist besøkt 11.05.2017.

¹³⁶ Henrik Anckarsäter og Örjan Falk, «Tillräknelighet ur ett psykiatrisk perspektiv» i *Tillräknelighet*, Susanna Radovic og Henrik Anckarsäter (red.), Lund 2009 s. 107-156.

¹³⁷ Gröning (2016) s. 137-165 (s. 156). Thorvik (2000) s. 5154-2158 (s. 2155).

¹³⁸ Gröning (2016) s. 137-165 (s. 156).

¹³⁹ Se også avsnittet om treffsikkerhet ovenfor.

¹⁴⁰ Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 9.

¹⁴¹ Joseph Goldstein og Jay Katz, «Abolish the "Insanity Defense" – Why Not?», *The Yale Law Journal*, 1963 s. 853-876 (s. 859-861). Se også Jerkø (2016) s. 266-300 (s. 275).

utilregnelighet. Det er bredt forankret i strafferetten at det skal finnes en bestemmelse om dette.¹⁴² Synspunktet begrunnes med at strafferetten er ideologisk i den forstand at den er basert på juridiske tradisjoner. Historie og kultur har preget strafferetten helt siden oldtiden med moralske prinsipper om skyld og ansvar.¹⁴³ Argumentet om skyld er dermed ikke bare knyttet til vår vestlige kultur, men går langt tilbake i tid. Det er rotfestet i norsk strafferett at mennesket i utgangspunktet har fornuft og fri vilje. At argumentet om skyld er så godt forankret både juridisk og moralsk i norsk strafferett, historie og kultur, gir det en sterk posisjon.¹⁴⁴ Det gjør at det blir problematisk å endre det indeterministiske menneskesynet som argumentet bygger på. En endring her vil innebære å endre selve det grunnleggende fundamentet strafferetten er bygget på, uten at det i tilstrekkelig grad kan vitenskapelig dokumenteres om eller i hvilken grad et menneske handler fritt eller ikke. Selv om forskningsresultater kan egne seg til å begrunne en endring i synet på menneskets frie vilje, og dermed også oppfatningen av om utilregnelige mennesker skal straffes eller ikke, vil det stride mot strafferettens grunnleggende fundamentet å endre lovgivningen utelukkende fordi forskningsresultater tilsier dette. Det er avgjørende viktig at norsk strafferett bygger på et syn på mennesket som fritt handlende også fordi dette menneskesynet ikke står i et spenningsforhold til vår allmenne rettsfølelse.¹⁴⁵

5.2.2 Argumentet om barmhjertighet

Argumentet om barmhjertighet omhandler den store belastningen ileggelse av straff har for utilregnelige mennesker.¹⁴⁶ Argumentet er ikke direkte knyttet til skyldprinsippet i strafferetten og begrunner derfor heller ikke selvstendig hvorfor utilregnelige ikke straffes. Det innebærer at argumentet om barmhjertighet ikke bidrar til å kaste lys over hvorfor utilregnelige mennesker skal være fri for straffansvar på samme måte som argumentet om skyld. Argumentet om barmhjertighet har derfor heller ikke like stor relevans som skyldargumentet.¹⁴⁷

Likevel er argumentet om barmhjertighet tilstrekkelig godt begrunnet som del av begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker. Som vist i kapittel 3, begrunner

¹⁴² Gröning (2014) s. 404-428 (s. 404).

¹⁴³ Se kapittel 4, punkt 4.2.1-4.2.2, Gran (2014) s. 29 og s. 36 og Gröning (2014) s. 404-428 (s. 404-405).

¹⁴⁴ Rosenqvist (2012) s. 349-360 (s. 352). Andenæs (2016) s. 292. Syse (2006) s. 141-175 (s. 148). Thorvik (2000) s. 2154-2158 (s. 2154). Gröning (2016) s. 137-165 (s. 156).

¹⁴⁵ Gröning (2016) s. 137-165 (s. 157).

¹⁴⁶ Se kapittel 3, punkt 3.3.2, Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 216 og Gröning (2014) s. 404-428 (s. 405-406).

¹⁴⁷ Gröning (2014) s. 404-428 (s. 406). Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 486.

argumentet hvorfor det er urimelig og ubarmhjertig å straffe dem på grunn av konsekvensene straff vil kunne ha.¹⁴⁸ Argumentets styrke er at det tydeliggjør hvorfor det er urimelig å straffe utilregnelige på samme måte som tilregnelige straffes. Konsekvensene straff har for utilregnelige gjerningspersoner tilsier at de ikke skal sitte i fengsel, men heller behandles medisinsk i institusjon.¹⁴⁹

Halloween-dommen illustrerer hvorfor argumentet om barmhjertighet har relevans. Når en gjerningsperson på handlingstidpunktet har en såpass fordreid virkelighetsoppfatning at han tror at det å drepe et annet menneske vil medføre at han blir født på ny som frelser, er det urimelig å straffe vedkommende på samme måte som tilregnelige mennesker. Gjerningspersonen ble i stedet dømt til tvungent psykisk helsevern etter straffeloven § 30 bokstav c jf. straffeloven § 62.¹⁵⁰ Det er rimelig å idømme ham medisinsk behandling i stedet for fengselsstraff, som i seg selv kunne forverret hans psykiske sykdom og medført at han ble enda mer syk. Dette viser samtidig hvordan argumentet om barmhjertighet har relevans ettersom det bidrar til å humanisere strafferetten. Det kan brukes til å argumentere for mildere straff i form av mildere straffutmåling, reaksjonsvalg og straffegjennomføring.¹⁵¹ Argumentet om barmhjertighet ivaretar dermed det lovgivningstekniske hensynet om konsekvensene en regel har for mennesket og hvordan regelen virker i strafferettssystemet.¹⁵²

Samtidig gir argumentet om barmhjertighet begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige en mer pragmatisk karakter. I likhet med skyldargumentet, svekkes relevansen til barmhjertighetsargumentet av at det er praktisk nyttig.¹⁵³ Argumentet om barmhjertighet kan forstås som praktisk nyttig fordi argumentet fremhever hvorfor det er urimelig å straffe utilregnelige mennesker, i stedet for å utdype hvorfor et menneske handler som det gjør. Slike drøftelser er viktige fordi det aldri er mulig å vite helt sikkert om et menneske kunne ha handlet annerledes, og hvorfor et menneske handler som det gjør. Det er derfor enklere å begrunne det barmhjertige i at utilregnelige ikke straffes enn å diskutere menneskets handlinger. Dette trekker i retning av at det foreligger grunn til å drøfte om argumentet faktisk er godt begrunnet.

¹⁴⁸ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 216. NOU 2014: 10 s. 85. Grønning (2014) s. 404-428 s. (405). Se også Syse (2006) s. 141-175 (s. 148-149), Andenæs (1971) s. 161 og Andenæs (2016) s. 291 som bruker begrepene urettmessig og urettferdig om å straffe utilregnelige mennesker som ikke har utvist strafferettslig skyld.

¹⁴⁹ Grønning (2014) s. 404-428 (s. 420).

¹⁵⁰ Halloween-dommen s. 16-18 og 21.

¹⁵¹ Grønning (2014) s. 404-428 (s. 406).

¹⁵² Grønning (2014) s. 404-428 (s. 418 og s. 420).

¹⁵³ Andenæs (2016) s. 292.

5.2.3 Argumentet om kriminalitetsforebyggelse

Argumentet om kriminalitetsforebyggelse bygger på prinsippet om at ileggelse av straff skal være hensiktsmessig. Det er et viktig kriminalpolitisk hensyn at straff ikke ilegges når straffen ikke har tilsiktet virkning.¹⁵⁴ Nettopp dette gir argumentet om kriminalitetsforebyggelse relevans. Dermed kan argumentet forstås som tilstrekkelig godt som en del av begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker, fordi det i likhet med argumentet om barmhjertighet, handler om konsekvensene straff har for utilregnelige.

Relevansen til argumentet om kriminalitetsforebyggelse svekkes imidlertid fordi det ikke selvstendig begrunner hvorfor utilregnelige mennesker ikke straffes. Dette innebærer at også argumentet om kriminalitetsforebyggelse skiller seg fra argumentet om skyld på grunn av mangelen på tilknytning til skyldprinsippet. Dermed bidrar ikke argumentet om kriminalitetsforebyggelse til å kaste lys over hvorfor utilregnelige skal være fri fra straffansvar, fordi det kun omhandler hvorfor disse ikke skal ilegges straff.¹⁵⁵

Selv om argumentet om kriminalitetsforebyggelse bygger på at straff ikke har tilsiktet virkning for utilregnelige,¹⁵⁶ er det imidlertid vanskelig å si noe sikkert om hvilken virkning straff har.¹⁵⁷ Denne virkningen er heller ikke veldokumentert.¹⁵⁸ Usikkerheten knyttet til om ileggelse av straff fungerer kriminalitetsbekjempende medfører at argumentet vanskelig kan brukes som selvstendig begrunnelse for ikke å straffe utilregnelige. En slik svakhet ved argumentet om kriminalitetsforebyggelse trenger likevel ikke være så tungtveiende at den medfører at relevansen til argumentet svekkes helt som del av begrunnelsen.

Argumentet om kriminalitetsforebyggelse styrker nemlig sin relevans særlig fordi det bygger opp om utilregnelige menneskers behov for medisinsk behandling i institusjon. Som vist i kapittel 3, har utilregnelige større behov for behandling enn å sone straff i fengsel.¹⁵⁹ I likhet med argumentet om barmhjertighet, kan argumentet om kriminalitetsforebyggelse forstås som

¹⁵⁴ Se kapittel 3, punkt 3.3.3, Gröning (2014) s. 404-428 (s. 405), Andenæs (1971) s. 161-170 (s. 162) og Andenæs (2016) s. 292.

¹⁵⁵ Gröning (2014) s. 404-428 (s. 406). Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 486.

¹⁵⁶ Se kapittel 3, punkt 3.3.3, NOU 2014: 10 s. 86, Gröning (2014) s. 404-428 (s. 405), Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 485-486, Andenæs (1971) s. 162 og Andenæs (2016) s. 292.

¹⁵⁷ Virkningen straff har på tilregnelige er også usikker da begrunnelsen for straff er bygget på teorier om at ileggelse av straff har allmennpreventiv og individualpreventiv virkning. Se Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 78-80.

¹⁵⁸ Gröning (2014) s. 404-428 (s. 406). Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 486. Eskeland (2017) s. 54-55.

Se også Jørn R.T Jacobsen, «Diskusjonen om allmennprevensjonen sin faktiske verknad», *Tidsskrift for strafferett*, 2004 s. 394-438 og Raymond Paternoster, «How much do we really know about criminal deterrence», *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 2010 s. 765-824.

¹⁵⁹ Andenæs (2016) s. 292. Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 485-486.

et uttrykk for prinsippet om det barmhjertige i å frita noen mennesker fra straff.¹⁶⁰ Igjen kan Halloween-dommen illustrere det barmhjertige i dette. Å idømme den aktuelle gjerningspersonen særreaksjon i form av tvungent medisinsk behandling etter straffeloven § 30 bokstav c jf. § 62, var begrunnet i argumentet om kriminalitetsforebyggelse. I dommen tydeliggjøres det barmhjertige da gjerningspersonen ikke ble idømt straff etter straffeloven § 29.¹⁶¹ Dette ble gjort til tross for at det finnes lite forskning som støtter opp om argumentets relevans, noe som trekker i retning av at idømmelsen av særreaksjonen skjedde på delvis sviktende grunnlag. Det barmhjertige i å idømme gjerningspersonen en særreaksjon, støtter imidlertid at ileggelsen av tvungent psykisk helsevern var relevant og tilstrekkelig godt begrunnet. Dette fordi gjerningspersonen høyst sannsynlig manglet ansvarskapasitet på handlingstidspunktet, da han var i en tilstand som tilsvarer symptomer på akutt psykose.

5.3 Hvordan kan begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker komme til nytte for allmennheten?

Det er et behov for å styrke kunnskapen om begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker i allmennheten. Dette kan gjøres på flere måter. Jeg vil i fortsettelsen peke på noen aktuelle muligheter knyttet til argumentet om skyld, barmhjertighet og kriminalitetsforebyggelse.

5.3.1 Argumentet om skyld

Særlig argumentet om skyld kan tilføre allmennheten nyttig kunnskap om begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker. Jeg mener at dette argumentet i for liten grad har blitt fremhevet i juridisk litteratur. Kunnskap om argumentet kan styrkes ved at juridisk litteratur i større grad vektlegger å tematisere fundamentet som straffeloven § 20 bygger på. Det innebærer å fremheve at grunnlaget for å frita utilregnelige fra straffansvar, finnes i selve skyldprinsippet i argumentet om skyld. Å styrke kunnskapen om prinsippet gjennom å tydeliggjøre at de mangler kapasitet til å utvise strafferettslig skyld,¹⁶² er vesentlig særlig av hensyn til det mennesket som vurderes som utilregnelig.

Det er videre behov for å utforme en mer treffsikker lovregulering av hvem som er

¹⁶⁰ Gröning (2014) s. 404-428 (s. 420).

¹⁶¹ Halloween-dommen s. 18 og s. 21.

¹⁶² Gröning (2014) s. 404-428 (s. 406-407).

utilregnelig etter straffeloven § 20. Jeg mener dette er nødvendig fordi en mest mulig treffsikker regulering av vilkårene, er et essensielt hensyn i utformingen av en lovgivning.¹⁶³ Dette kan oppnås ved å utarbeide en prinsipiell og selvstendig juridisk forståelse av innholdet i vilkårene for utilregnelighet.¹⁶⁴ En slik forståelse kan i større grad enn i dag bygge på et moralfilosofisk prinsipp.¹⁶⁵ Her kan argumentet om skyld bidra.

Argumentet om skyld bygger allerede på moralfilosofi og inneholder tanken om at mennesket er et levende vesen med fornuft og fri vilje til å handle.¹⁶⁶ Det er dette som gjør argumentet om skyld velegnet i utformingen av en mer treffsikker lovregulering av hvem som er utilregnelig etter straffeloven § 20. Bevissthet om hvilket menneskesyn som ligger til grunn for utilregnelighetsbestemmelsen kan gi en bedre forståelse av menneskets kapasitet. Følgelig kan det bli enklere å forstå hva som skjer når kapasiteten blir påvirket av en av tilstandene som fremgår av straffeloven § 20. En bedre forståelse for kompleksiteten i dette kan bidra til at innholdet i vilkårene for utilregnelighet blir forstått bedre. Da kan det formuleres vilkår som mer treffsikkert identifiserer utilregnelige mennesker uten ansvarskapasitet, og som like treffsikkert utelukker tilregnelige mennesker med ansvarskapasitet. Jeg støtter derfor Jerkø når han sier at moralfilosofi kan gi strafferetten «... mange praktiske lærdommer...» og at det er viktig at det søkes en «... mer presis forståelse av hva utilregnelighet er».¹⁶⁷

Det er også viktig å styrke kunnskapen om skyldargumentet som del av begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige fordi argumentet gjennom tidene har vært forankret i norsk strafferett. Argumentet står sentralt i en lang juridisk tradisjon som er innlemmet i vår vestlige kultur, som igjen er en del av det rådende synet innen strafferett.¹⁶⁸ Det betyr at strafferettens grunnleggende begrunnelse for ikke å straffe utilregnelige mennesker er knyttet til samfunnets kulturhistorie og svarer til rådende moralfilosofiske verdier. Dette styrker skyldargumentets egnethet som en nyttig bidragsyter til en mer prinsipiell og selvstendig juridisk forståelse av vilkårene for utilregnelighet etter straffeloven § 20. Strafferetten kan ikke løsrive seg fra det samfunnet den skal tjene og da blir det heller ikke likegyldig hva som har vært og fortsatt er

¹⁶³ Grønning (2014) s. 404-428 (s. 414) og punkt 5.2.1.

¹⁶⁴ Se også Hauge (2012) s. 455-469 (s. 464) og Finn Haugen, «Utilregnelighet – Et innspill fra en praktiker», *Lov og Rett*, 2013 s. 503-511 (s. 505).

¹⁶⁵ Jerkø (2016) s. 266-300 (s. 288-289).

¹⁶⁶ Se kapittel 3, punkt 3.3.1, NOU 2014: 10 s. 86-87, Grønning (2014) s. 404-428 (s. 409), Grønning (2016) s. 137-165 (s. 156), Syse (2006) s. 141-175 (s. 148) og Thorvik (2000) s. 2154-2158 (s. 2154).

¹⁶⁷ Jerkø (2016) s. 266-300 (s. 275).

¹⁶⁸ Se kapittel 4, punkt 4.2.1-4.2.2, Grønning (2014) s. 404-428 (s. 404-405), Gran (2014) s. 29, s. 36, s. 40-41, s. 46 og s. 69, Skålevåg (2016) s. 20-21, s. 23, s. 28, s. 30, s. 62-64 og s. 69 og Andenæs (2016) s. 292-293. Se også Grønning (2016) s. 137-165 (s. 157).

viktige moralfilosofiske verdier i samfunnet. Det er derimot avgjørende at strafferetten også i framtiden bygger på verdier som bidrar til å opprettholde og fremme et mest mulig rettssikkert samfunn i forståelsen av hvem som er utilregnelig.

At utilregnelige har blitt betraktet som «de gale» menneskene i samfunnet kan kaste ytterligere lys over hvorfor det er et behov for utfyllende kunnskap om begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige. Samfunnet har beskyttet seg selv mot «de gale» ved å stenge dem inne i institusjoner for å bli tatt vare på. Selv om samfunnets måte å beskytte seg selv på ikke nødvendigvis er utelukkende negativ, da det er gjort for å beskytte andre samfunnsborgere, mener jeg beskyttelsen likevel innebærer at det tas kontroll over utilregnelige ved å begrense deres frihet. Dette impliserer en undertrykking ved at deres frie vilje til handling disiplineres, slik at de innordner seg samfunnets normer og regler. Å stenge utilregnelige inne i institusjoner, har samtidig medvirket til en generell mangel på kunnskap om hva det vil si å være en av «de gale». Samfunnet har fritatt seg selv fra å måtte sette søkelyset på deres situasjon og har stigmatisert utilregnelige som «de gale».¹⁶⁹ Dette kan igjen ha medført mangelfull kunnskap om for eksempel hva det vil si å være «psykotisk» etter straffeloven § 20 bokstav b. En vanlig feiloppfatning er at det er et likhetstegn mellom det å være diagnostisert med psykose og det å være «psykotisk».¹⁷⁰ En slik feiloppfatning kan medvirke til at jurister ikke alltid har samsvarende oppfatning av hva det vil si å være «psykotisk» etter bestemmelsen i straffeloven § 20, som det forutsettes at jurister har kunnskap om i kraft av sin utdanning. Jeg mener det derfor er på høy tid at kunnskap om begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker, blir forbedret.

Halloween-dommen illustrerer hvordan argumentet om skyld kan være nyttig å fremheve, for å forbedre kunnskapen om innholdet i vilkårene for utilregnelighet i allmennheten. Uten kunnskap om begrunnelsen for at gjerningspersonen ble vurdert som utilregnelig, blir det delvis vanskelig å forstå dommen. Dommen forutsetter kunnskap om hvorfor gjerningspersonens handlinger kan være en konsekvens av hans psykiske sykdom. Dette er ikke enkelt å forstå, men det dreier seg om at en psykose påvirker menneskets fornuft og frie vilje i så stor grad at kapasiteten til å skille mellom rett og galt og følgelig ta ansvar for handlinger blir radikalt endret.¹⁷¹ Spørsmålet om det faktisk er mulig for et menneske å bli så

¹⁶⁹ Jerkø (2016) s. 266-300 (s. 284). Michel Foucault, *Galskapens historie*, 3. utgave, Oslo 1999 s. 48 og s. 68. Se også Skålevåg (2016).

¹⁷⁰ Rosenqvist (2012) s. 349-360 (s. 354), Høyersten (2008) s. 3-19 (s. 11) og Jerkø (2016) s. 266-300 (s. 282).

¹⁷¹ Se kapittel 3, punkt 3.3.1, Gröning (2016) s. 137-165 (s. 145), Thorvik (2000) s. 2154-2158 (s. 2154), Andenæs (1971) s. 161-170 (s. 162) og Gröning (2014) s. 404-428 (s. 405). Se også kapittel 2, punkt 2.3.2.

syk som gjerningspersonen i Halloween-dommen var, kan imidlertid i noe større grad bli besvart gjennom mer kunnskap om psykisk sykdom. At psykisk sykdom kan innebære å leve med en uforståelig virkelighetsoppfatning, er viktig kunnskap også fordi det samtidig kan øke forståelsen for begrunnelsen for ikke å straffe mennesker som er så syke. Det er her jeg mener at argumentet om skyld særlig bidrar ved at det kan brukes til å fremheve at en psykotisk gjerningsperson er uten kapasitet til å utvise strafferettslig skyld.

5.3.2 Argumentet om barmhjertighet og om kriminalitetsforebyggelse

Selv om argumentet om barmhjertighet og argumentet om kriminalitetsforebyggelse ikke er like relevante som skyldargumentet, kan de brukes til å tydeliggjøre begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker med fengsel. Det betyr at argumentene kan bidra til å bygge opp om og forsterke skyldargumentet sin posisjon i allmennheten fordi argumentene vektlegger barmhjertighetsprinsippet som vesentlig, og fremhever det barmhjertige i å frita utilregnelige for straff.¹⁷² Argumentenes nytte for allmennheten kan illustreres ved å vise til hvorfor mennesker, som den psykotiske gjerningspersonen i Halloween-dommen, ikke ble straffet med fengselsstraff, men i stedet dømt til tvungent psykisk helsevern. Barmhjertighet i form av tilgang på tilstrekkelig medisinsk behandling og pleie var avgjørende for hans verdighet som menneske da han ble psykisk syk og begikk en straffbar handling. Jeg mener dette er viktig kunnskap å fremheve i allmennheten, også uavhengig av Halloween-dommen. Samtidig kan Halloween-dommen illustrere og understreke viktigheten av det barmhjertige ved å idømme tvungent psykisk helsevern framfor fengselsstraff. Dette for å ivareta en human strafferett og et humant samfunn i framtiden.

¹⁷² Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 216, NOU 2014: 10 s. 85-86, Gröning (2014) s. 404-428 (s. 405-406 og s. 420). Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 485-486. Se også Syse (2006) s. 141-175 (s. 148-149), Andenæs (1971) s. 161 og Andenæs (2016) s. 291 som bruker begrepene urettmessig og urettferdig om å straffe utilregnelige mennesker som ikke har utvist strafferettslig skyld.

6.0 Avslutning

6.1 Oppsummering

Masteroppgavens problemstilling var å undersøke hva som er begrunnelsen for at utilregnelige mennesker ikke straffes etter gjeldende rett. Det har kommet fram at begrunnelsen er mangefasettert i den forstand at begrunnelsen knyttes til historie, filosofi, medisin og psykologi, samt strafferett og herunder skyldbetraktninger, barmhjertighet og kriminalitetsforebyggende hensyn. Halloween-dommen er brukt for å vise hvorfor begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige er relevant.

Jeg har i masteroppgaven vist at argumentet om skyld er sentralt i begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker og at det er tilstrekkelig godt begrunnet. Det finnes styrker og svakheter ved argumentet, men helhetlig sett veier styrkene opp svakhetene. Argumentets styrke er at det løfter fram hovedbegrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker: At disse menneskene ikke har utvist strafferettslig skyld. Sykdomstilstanden de var i på handlingstidspunktet innvirket på deres evne til å bruke fornuften til å handle i tråd med samfunnets oppfatning av rett og galt. Utilregnelige har ikke opptrådt klanderverdig da de ikke kunne handlet annerledes og kan heller ikke ta ansvar for tilstanden de var i. Derfor blir det urimelig å straffe utilregnelige fordi straffen vil utgjøre en altfor stor belastning. I slike tilfeller har ikke ileggelse av straff en tilsiktet kriminalitetsforebyggende virkning som tilsvarer den antatte virkningen av medisinsk behandling i institusjon. Argumentet om skyld har dessuten en lang historie som del av begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker og er rotfestet i vår vestlige kultur, i norsk strafferett og i samfunnet. Dette er også avgjørende for mitt syn på hvorfor skyldargumentet er tilstrekkelig godt begrunnet.

Videre har jeg i masteroppgaven vist det humane og barmhjertige i å frita utilregnelige mennesker fra straffansvar. Det betyr at argumentet om barmhjertighet og argumentet om kriminalitetsforebyggelse også har relevans som del av begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige. Disse to argumentene er likevel ikke tilstrekkelig relevante til å utgjøre en selvstendig begrunnelse.

6.2 Konklusjon

Jeg konkluderer i masteroppgaven med at skyldargumentet er avgjørende viktig og trenger å bli tillagt større vekt som selvstendig juridisk begrunnelse for ikke å straffe utilregnelige mennesker etter straffeloven § 20. Dette kan gjøres ved at argumentet tydeligere blir belyst i juridisk litteratur knyttet til synet på mennesket og dets frie vilje til handling.

Argumentet om barmhjertighet og om kriminalitetsforebyggelse kan også belyses bedre. Særlig empirisk forskning om hvilken virkning straff har eller ikke har på mennesker, kan bidra til å skape kunnskap som dokumenterer om disse to argumentene fungerer etter sin hensikt.

Selv om begrunnelsen for ikke å straffe utilregnelige mennesker er tilstrekkelig god fordi den bygger på argumentet om skyld, barmhjertighet og kriminalitetsforebyggelse, er økt kunnskap om begrunnelsen viktig. Det handler grunnleggende sett om at utilregnelige som begår straffbare handlinger, skal få en mest mulig rettssikker reaksjon.

7.0 Kilde-og litteraturliste

7.1 Lover

7.1.1 Norske lover

Frostatingsloven	Oversatt av Jørn Sandnes og Jan Ragnar Hagland i <i>Frostatingslova</i> , (Oslo 1994).
Magnus Lagabøtes Landslov	Oversatt av Absalon Taranger i <i>Magnus Lagabøters landslov</i> , 3. utgave (Oslo 1962).
Norske Lov fra 1687	Kong Christian Den Femtis Norske Lov (Norske Lov - NL) 15. april 1687.
Kriminalloven fra 1842	Lov angaaende Forbrydelser af 20de august 1842.
Straffeloven fra 1902	Almindelig borgerlig Straffelov av 22. mai 1902 nr. 10.
Straffeloven fra 2005	Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff.

7.1.2 Endringslover

Lov 22. februar 1929 nr. 5., lov om forandringer i den almindelige borgerlige straffelov av 22. mai 1902.

Lov 17. januar 1997 nr. 11., lov om endringer i straffeloven og i enkelte andre lover (endring og ikraftsetting av strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner samt endringer i straffeloven §§ 238 og 239). Ikrafttredelse 1. januar 2002 ved lov 15. juni 2001 nr. 64.

7.1.3 Svenske lover

Brottsbalken av 1962	SFS Brottsbalk (1962: 700), lov av 21. desember 1962.
----------------------	---

7.1.4 Danske lover

Straffeloven av 1930

Borgerlig straffelov: Nr. 126 af 15. april 1930.

7.2 Forarbeider

Motiver til det i Aaret 1832 udgivne Forslag til en Lov for Kongeriget Norge angaaende Forbrydelser, Christiania (1835).

NOU 1974: 17 Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner.

NOU 1983: 57 Straffelovgivning under omforming. Straffelovkommisjonens delutredning I.

NOU 1990: 5 Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner. Straffelovkommisjonens delutredning IV.

NOU 2002: 4 Ny straffelov. Straffelovkommisjonens delutredning VII.

NOU 2014: 10 Skyldvne, sakkyndighet og samfunnsvern.

Ot.prp. nr. 87 (1993–1994) Om lov om endringer i straffeloven m.v (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner).

Ot.prp. nr. 46 (2000–2001) Om lov om endringer i straffeloven og i enkelte andre lover (endring og ikraftsetting av strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner samt endringer i straffeloven §§ 238 og 239).

Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) Om lov om straff (straffeloven).

7.3 Rettspraksis

7.3.1 Høyesterettspraksis

Rt. 1977 s. 1207.

Rt. 2008 s. 549.

7.3.2 Underrettspraksis

Oslo tingretts dom 24.08.2012, RG 2012 s. 1153.

Oslo tingretts dom 30.08.2013, TOSLO-2013-61523-1.

7.4 Juridisk litteratur

7.4.1 Bøker

Andenæs, Johs., *Alminnelig strafferett*, 6. utgave (Oslo 2016).

Eskeland, Ståle, *Strafferett*, 5. utgave (Oslo 2017).

Gröning, Linda, Husabø, Erling Johannes og Jacobsen, Jørn, *Frihet, forbrytelse og straff: En systematisk fremstilling av norsk strafferett* (Bergen 2016).

Jacobsen, Jørn, R.T., *Menneskevern eller menneskeverd? Ei innleiing til spørsmålet om allmennprevensjonen sin rettslege legitimitet* (Bergen 2004).

Kjerschow, Peder, *Lov angaaende Forbrydelser af 20de august 1842, saadan som den efter senere forandringer er lydende: med henvisninger til og uddrag af love, skrivelser, forarbejder og retspraksis, samt Lov om betingede straffedomme af 2. mai 1894, med lignende henvisninger og uddrag* (Kristiania 1896).

Leer-Salvesen, Paul, *Menneske og straff: En refleksjon om skyld og straff som et bidrag til arbeidet med straffens etikk* (Oslo 1991).

Ross, Alf, *Forbrydelse og straf – Analytiske og reformatoriske bidrag til kriminalrettens almindelige del* (København 1974).

7.4.2 Artikler

Andenæs, Johs., «Grunnlaget for utilregnelighetsreglene», vedlegg 1 i NOU 1974: 17
Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner, 1971 s. 161-170.

Boucht, Johan, «Om strafferettslig tilregnelighet i norsk rett – med noen synspunkter fra et nordisk perspektiv», *Lov og Rett*, 2012 s. 515-532.

Goldstein, Joseph and Katz, Jay, «Abolish the "Insanity Defense" – Why Not?», *The Yale Law Journal*, 1963 s. 854-876.

Gröning, Linda, «Tilregnelighet og utilregnelighet: Begreper og regler», vedlegg 1 i NOU 2014: 10 Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsansvar, 2014 s. 404-428.

Haugen, Finn «Utilregnelighet – Et innspill fra en praktiker», *Lov og Rett*, 2013 s. 503-511.

Jacobsen, Jørn R.T, «Diskusjonen om allmennprevensjonen sin faktiske verknad», *Tidsskrift for strafferett*, 2004 s. 394-438.

Jerkø, Markus, «Utilregnelighet på gjengrodde stier – analytiske refleksjoner om formuleringen og praktiseringen av rettens utilregnelighetsvilkår», *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 2016 s. 266-300.

Kjelby, Gert Johan, «En rettspolitisk vurdering av straffansvaret for alvorlig sinnslidende i norsk rett», *Tidsskrift for strafferett*, 2014 s. 262-282.

Nymo, Kirsti, «Hvorfor straffer vi – egentlig?», *Tidsskrift for strafferett*, 2015 s. 287-314.

Paternoster, Raymond, «How much do we really know about criminal deterrence», *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 2010 s. 765-824.

Syse, Aslak, «Straffererettlig (u)tilregnelighet – juridiske, moralske og faglige dilemmaer», *Tidsskrift for strafferett*, 2006 s. 141-175.

7.4.3 Artikkelsamlinger

Gröning, Linda, «Er de norske utilregnelighetsreglene i strid med rettsfølelsen?» i *Rettsfølelsen i strafferettssystemet – perspektiver fra teori og praksis*, Anne Marie Frøseth, Linda Gröning og Rasmus H. Wandall (red.) (Oslo 2016) s. 137-165.

7.5 Rettspsykiatrisk litteratur

7.5.1 Bøker

Grøndahl, Pål og Stridbeck, Ulf, *Rettspsykiatriske beretninger: Om sakkyndighet og menneskeskjebner* (Oslo 2015).

7.5.2 Artikler

Greene, Joshua and Cohen, Jonathan, «For the law, neuroscience changes nothing and everything», *Philosophical transactions of the The Royal Society of London, Series B*, 2004 s. 1775-1785.

Hauge, Steinar M., «Rettspsykiatri i støpeskjeen – noen tanker om utilregnelighetsbegrepet i straffeloven § 44», *Tidsskrift for strafferett*, 2012 s. 455-469.

Høyersten, Jon Geir, «Rettspsykiatrisk virksomhet – noen etiske momenter», *Lov og Rett*, 2008 s. 3-19.

Rosenqvist, Randi, «Er det utilregnelighetsregelen det er noe galt ved?», *Nytt Norsk Tidsskrift*, 2012 s. 349-360.

Thorvik, Arne, «Frihet som medisinsk problem – rettspsykiatri i filosofisk lys», *Tidsskrift for Den norske legeforening*, 2000 s. 2154-2158.

7.5.3 Artikkelsamlinger

Anckarsäter, Henrik og Falk, Örjan, «Tillräknelighet ur ett psykiatrisk perspektiv» i *Tillräknelighet*, Susanna Radovic og Henrik Anckarsäter (red.) (Lund 2009) s. 107-156.

7.6 Rettshistorisk litteratur

7.6.1 Bøker

Gran, Bernt, *Hundreår med hodebry: Utilregnelighetens historie* (Oslo 2014).

Skålevåg, Svein Atle, *Utilregnelighet: En historie om rett og medisin* (Oslo 2016).

7.7 Annen litteratur

7.7.1 Bøker

Foucault, Michel, *Galskapens historie*, 3. utgave (Oslo 1999).

Henriksen, Jan-Olav, *Grobunn for moral: Om å være moralsk subjekt i en postmoderne kultur* (Kristiansand 1997).

Løgstrup, Knud. E, *Solidaritet og kærlighed og andre essays*, 2. utgave (København 1993).

7.8 Internettreferanser

7.8.1 Internettutgaven av Store Norske Leksikon

«Etikk», <https://snl.no/etikk>. Sist besøkt 29.03.2017.

«Frostating», <https://snl.no/Frostating>. Sist besøkt 28.03.2017.

«Oldtiden», <https://snl.no/oldtiden>. Sist besøkt 28.03.2017.

«Psykiatri», <https://sml.snl.no/psykiatri>. Sist besøkt 11.05.2017.

«Nevropsykologi», <https://snl.no/nevropsykologi>. Sist besøkt 11.05.2017.

«Tolvtavleloven», <https://snl.no/tolvtavleloven>. Sist besøkt 18.05.2017.

8.0 Vedlegg

8.1 Forkortelser av fotnoter

Nedenfor ligger en oversikt over forkortelser jeg har brukt ved kilde-og litteraturhenvisninger i fotnotene i masteroppgaven. Se øvrig kilde-og litteraturliste for fullstendig oversikt over kilder og litteratur.

Lover

Kong Christian Den Femtis Norske Lov 15. april 1687.	Norske Lov.
Lov angaaende Forbrydelser af 20de august 1842.	Kriminalloven.
Almindelig borgerlig Straffelov av 22. mai 1902 nr. 10.	Straffeloven 1902.
Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff.	Straffeloven 2005.
Lov 22. februar 1929 nr. 5., lov om forandringer i den almindelige borgerlige straffelov av 22. mai 1902.	Lov 22. februar 1929 nr. 5.

Forarbeider

NOU 1974: 17 Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner.	NOU 1974: 17.
NOU 1983: 57 Straffelovgivningen under omforming. Straffelovkommissjonens delutredning I.	NOU 1983: 57.
NOU 1990: 5 Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner. Straffelovkommissjonens delutredning IV.	NOU 1990: 5.
NOU 2002: 4 Ny straffelov. Straffelovkommissjonens delutredning VII.	NOU 2002: 4.
NOU 2014: 10 Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern.	NOU 2014: 10.

Underrettspraksis

Oslo tingretts dom 30.08.2013, TOSLO-2013-61523-1.	Halloween-dommen.
--	-------------------

Juridisk litteratur

- Johs Andenæs, «Grunnlaget for utilregnelighetsreglene», vedlegg 1 i NOU 1974: 17 Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner, 1971 s. 161-170. Andenæs (1971).
- Johs. Andenæs, *Alminnelig strafferett*, 6. utgave, Oslo 2016. Andenæs (2016).
- Johan Boucht, «Om strafferettslig tilregnelighet i norsk rett – med noen synspunkter fra et nordisk perspektiv», *Lov og Rett*, 2012 s. 515-532. Boucht (2012) s. 515-532.
- Ståle Eskeland, *Strafferett*, 5. utgave, Oslo 2017. Eskeland (2017).
- Linda Gröning, «Tilregnelighet og utilregnelighet: Begreper og regler», vedlegg 1 i NOU 2014: 10 Skyldvne, sakkyndighet og samfunnsvern, 2014 s. 404-428. Gröning (2014) s. 404-428.
- Linda Gröning, «Er de norske utilregnelighetsreglene i strid med rettsfølelsen?» i *Rettsfølelsen i strafferettssystemet – perspektiver fra teori og praksis*, Anne Marie Frøseth, Linda Gröning og Rasmus H. Wandall (red.) 2016 s. 137-165. Gröning (2016) s. 137-165.
- Linda Gröning, Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff: En systematisk fremstilling av norsk strafferett*, Bergen 2016. Gröning, Husabø og Jacobsen (2016).
- Markus Jerkø, «Utilregnelighet på gjengrodde stier – analytiske refleksjoner om formuleringen og praktiseringen av rettens utilregnelighetsvilkår», *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 2016 s. 266-300. Jerkø (2016) s. 266-300.
- Gert Johan Kjelby, «En rettspolitisk vurdering av straffansvaret for alvorlig sinnslidende i norsk rett», *Tidsskrift for strafferett*, 2014 s. 262-282. Kjelby (2014) s. 262-282.
- Kirsti Nymo, «Hvorfor straffer vi – egentlig?», *Tidsskrift for strafferett*, 2015 s. Nymo (2015) s. 288-315.

288-315.

Alf Ross, *Forbrydelse og straf - Analytiske og reformatoriske bidrag til kriminalrettens almindelige del*, København 1974.

Ross (1974).

Aslak Syse, «Strafferettslig (u)tilregnelighet – juridiske, moralske og faglige dilemmaer», *Tidsskrift for strafferett*, 2006 s. 141-175.

Syse (2006) s. 141-175.

Rettspsykiatrisk litteratur

Pål Grøndahl og Ulf Stridbeck, *Rettspsykiatriske beretninger: Om sakkynndighet og menneskeskjebner*, Oslo 2015.

Grøndahl og Stridbeck (2015).

Steinar M. Hauge, «Rettspsykiatri i støpeskjeen – noen tanker om utilregnelighetsbegrepet i straffeloven § 44», *Tidsskrift for strafferett*, 2012 s. 455-469.

Hauge (2012) s. 455-469.

Jon Geir Høyersten, «Rettspsykiatrisk virksomhet – noen etiske momenter», *Lov og Rett*, 2008 s. 3-19.

Høyersten (2008) s. 3-19.

Randi Rosenqvist, «Er det utilregnelighetsregelen det er noe galt ved?», *Nytt Norsk Tidsskrift*, 2012 s. 349-360.

Rosenqvist (2012) s. 349-360.

Arne Thorvik, «Frihet som medisinsk problem – rettspsykiatri i filosofisk lys», *Tidsskrift for Den norske legeforening*, 2000 s. 2154-2158.

Thorvik (2000) s. 2154-2158.

Rettshistorisk og annen litteratur

Bernt Gran, *Hundreår med hodebry: Utilregnelighetens historie*, Oslo 2014.

Bernt (2014).

Michel Foucault, *Galskapens historie*, 3. utgave, Oslo 1999.

Foucault (1999).

Svein Atle Skålevåg, *Utilregnelighet: En historie om rett og medisin*, Oslo 2016.

Skålevåg (2016).

